

శ్రీ సంతానము -

కాయనము

5/135

ప్ర. 35

పు ర వ ర్ణ న ము.

శ్రీ భద్రాచలము

శ్రీ భద్రాచలము పుర పర్వము

శ్రీ భద్రాచల సీతారామచంద్ర మహాప్రభువువారి

యాత్రా సవిద్యాంసుడగు

వేదాంతం శ్రీరామశాస్త్రిగారిచే

రచియింపబడి

కృతి పతి

భద్రాచలములో పోలీసు డిప్యూటీ సూపరెంటెండెంటు

సుసర్ల సత్యనారాయణ గారిచే

ప్రకటింపబడియె.

శ్రీ

మొదటికూర్పు 500 పేజీలు,

శ్రీ సుజనరంజనీ ముద్రాశాల న్ముద్రితము.

కాకినాడ.

1931

Copy Right Reserved.

ఈ గ్రంథమును సుమత్య యశ్చ నా
 రాంతుగా గాంచి గ్రంథతరుణాశ్చ
 గాసంశయయే—

శ్రీ గణేశాయ నమః

కృతి సమర్పణము.

శ్రీమాన్ ధీమాన్ యశస్వీద్విజకుల కలశాంభోధిరాకాశశాంకః ।

శ్రీ సుబ్రహ్మణ్య విద్వన్మణి కృతతపసాం పుత్రనూపోవిపాకః ।

సౌమ్యత్వేనా ద్వితీయ స్సుసరలకులజ సత్యనారాయణాఖ్యో ।

భద్రాద్యారక్ష కేశే సమజలి విదుషాం ద్వారమందారకల్పః ॥ 1

తాత్పర్యము: శ్రీమంతుమహా, బుద్ధిశాలియు, నటీసామ్యుడును,
 పండితుల గౌరవించుచు క్షీనాందినవాడును, సుసర్ల సుబ్రహ్మణ్య శా
 స్త్రిలవారి కుమారుడును సగు సత్యనారాయణ యను మహాశయుడు
 భద్రాద్రిలో పోలీసుల యధికార డిప్యూటీ నూపరింపెండెంటు
 యూయెను.

నైతచ్ఛిత్రం భవతియదయం సత్యనారాయణాఖ్యో ।

భద్రారక్షాధిపతి పదవీం భద్రశైలే భువక్తి ।

ఆశం సంతేపరఘు యుగళీ పద్మప్రతాభిరామాః ।

తస్యార్హత్వం సకల జగతీ ధారణే నేత్రబాహుః ॥ 2

తా॥ పెద్దపెద్ద తలుపుల గడియలవలె పొడవులగు చేతులును,
 తామర రేకులవంటి కన్నులును, నీతడు మహారాజు కాదగునని దెల్పు
 మండ నీపాటి యధికార మీతనికి గల్గుట యొక చిత్రమా?

సుసరలకుల సింధౌ సత్యనారాయణాఖ్యః ।

సవలయహిత కర్తాజగ్మివా న్మాత్మచంద్రః ।

సవయతిననుచిత్రం తస్య సంకోచభావం ।

పరయవతి ముఖాబ్జం దర్శనాల్లబ్ధకాంతి ॥ 3

తా॥ కువలయహితకర్తయై పరశ్రీ ముఖపద్మమును వికసింప
చేసియును, తాను దాని జూచి సంకోచముకొందును గాన నీతడు
సుసర్ల కులమను సముద్రమున బుట్టిన నూతన చంద్రుడు. (ఈతడు
పరశ్రీ పరాజ్ఞులును, భూవలయమునకు మేలు చేయువాడును, సుందరుడును.)

చక్రేశద్యశతేనయస్య జనక స్సోత్రం హరేశ్సూరిరాత్ ।

ధీరాణాం జననీ తిలోకవిదితా వాసస్థలీ బొబ్బిలీ ।

తర్కవ్యాకృతి ముఖ్యశాస్త్ర గురపః ఖ్యాతాశ్చయత్సూర్యజాః ।

ఆయుష్మాన్ భవతాచ్చిరం సుసరల శ్రీ సత్యనారాయణః ॥ 4

తా॥ ధీరజనని యగు బొబ్బిలి యీతని కాపురము. వీరి పూర్వ
మృతు తర్కవ్యాకరణాది శాస్త్రముల జరిగినవారు. బొబ్బిలి యాస్థాన
కవియై వీరి తండ్రి హరిశతకమును రచించెను.

అస్మాదభ్యుదయోధి కోస్తు విదుషామాశీర్విశేషార్ధరౌ ।

భక్తిర్భద్రగీర్ద్ర మస్తకతురాపాద్రత్న భూషాయితే ।

ఆయుష్మత్సుగుణాన్వితై స్సుతనయైష్యకోస్తు వాసస్సదా ।

శ్రీమన్నస్తు శుభం తవేహసతతం భోస్సత్యనారాయణ ॥ 5

తా॥ సుసర్ల సత్యనారాయణ మహాశయా! పండితుల యాశీః
ప్రభావమువలన నిప్పటికంటె నెక్కువయగు సభ్యుదయమును, శ్రీరా
మునియందు భక్తియు, నాయుష్మత్సుగుణానేక సుపుత్రావాప్తియు,
శుభసంతతియు నీకు కలుగుగాక!

ఇత్యాశీర్వినియుజ్య భద్రగీరిరా ఙ్గాస్థాన ధీరేణ స ।

ద్వేదాంతాన్వయ శేష పండితతనూజా తేనయద్వర్ణనం ।

భద్రాద్రదేః కృతమేతదర్పితమ భూచ్ఛేయః కృతేచద్వయోః ।

శ్రీరామేణతదిచ్ఛయా సుసరల శ్రీ సత్యనారాయణే ॥ 6

తా॥ అని యాశీర్వదించి వేదాంతం, శేషపండితుని కుమారుడును, భద్రగిరీశుని యాస్థాన పండితుడు నగు శ్రీరామశాస్త్రి యుభయుల కీర్తికొఱకును తా రచించిన భద్రాద్రిపురవర్ణనమనుకృతి సుసర్ల సత్యనారాయణ మహాశయుని కోరికవలన వారి కిచ్చెను.

తిభూతాష్టచంద్రాత్మ కేశాలి వా హే ।

ప్రజోత్పత్తివషాతుఃఖాభిఖ్యమా సే ।

దశవ్యాంవళక్షేర్క్వివారేర్పితేయం ।

కృతిశ్రీసుతే సత్యనారాయణాయ ॥

7

తా॥ 1853 శాలివాహనశతీకమున ప్రజోత్పత్తి శ్రావణశుద్ధ నశమి శనివారమున నిచ్చెను.

యస్యానాథస్సుసరల కులోద్ధిత విద్యస్సురూప ।

స్సంపద్యక్తోపభురపి యువాసత్స్వభావోనుకూలః ।

కన్యాధన్వాఖిలు జగతిసాతాత వాచాశ్చతస్యాః ।

తద్ధన్యాసీన్మమకృతి సుతానాయకేనే దృశేన ॥

8

తా॥ సుసరల కులోత్పన్నుడై, విద్యారూపసంపదాదులుగలిగి, యనుకూలుడగు పడుచుమగడుగల కన్యధన్యగాన, నీ కృతికన్యయు యట్టి పతినిరూపమున ధన్యయాయె. దాని గన్నయూతడును ధన్యుడు.

సృతాయతో విప్రవరేణ కన్యకా ।

ప్రీతిః కవిస్సంప్రతి వీతహృద్స్వధః ।

ధాత్మస్మష్టౌ బహుశోచిచారణే ।

సరూపయోస్సంఘటనంహి దుర్లభం ॥

9

తా॥ తన కృతికన్య విప్రవరునిచే వరింపబడె గాన నిష్ప డీకృతి త్తకు దిగులుదీరెను. ప్రపంచమున మంచి యన్నమునకు మంచి కూర గొరుకుట దుర్లభము గదా?

శ్రీ భద్రాచల పురవర్ణనము.

ఇష్ట దేవతా వ్రార్థన.

వేదాంతోనిలయోబభూవ విదితో యస్మాన్న పూర్ణాప్రియా ।
శ్రీరామేతిచనామయస్య మధురం యస్తస్య సేవోప్యభూత్ ।
అద్వైతం విదితం యదీయమవనౌ విద్వద్భిరామోదితం ।
సస్యాత్ సంతతమోదితాఖిల బుధఃశ్వశ్రేయసామోర్జితః ॥

1

తా॥ వేదాంతనిలయుడై అన్నపూర్ణాప్రియుడై శ్రీరామనామమును చవిజూచుచు, శ్రీరామసేవుడై సకల బుధామోదకుడై విద్వదామోదితాద్వైతోర్జితుడగు గాదేవుడు శుభమడగువాక. (ఇందు వేదాంతం శ్రీరాముడని తనపేరును, అన్నపూర్ణయని తనభార్యపేరును, తన మత మద్వైతమనియు శివుడును, రాముడును, తనకు సేవ్యులనియు, కవి సూచించెను.)

కథాప్రారంభము.

—♦ విప్రదంపతుల సంవాదము. ♦—

కశ్చిద్విప్రశ్చరిత సుకృతస్తీర్థయాత్రామటిత్వా ।
తతద్దేశస్థిత పివిధసత్సేవయా తృప్తచిత్తః ।
పత్యాసాకం స్వయమపిమహా తీర్థసేవాంచీకీర్ణో ।
రప్యభ్యర్ణం శిశుసుత తయాఽగాత్ స్థితాయాః ప్రియాయాః॥

15

తా॥ పుణ్యాత్ముడగు నొకవిప్రుడు తీర్థయాత్రలనేవించి తనతోడ
రాదలచినను పసిపిల్లల తల్లియగుటచే రాతేక ఇంట నిలచిన తన భార్య
వద్దకు మఱలి వచ్చెను.

దృష్ట్వా యాత్రా కృశమతితరాం దూయమానా స్వనాథం ।

వ్యారే సద్యః కలశసలిలైః క్షాశయిత్వా పవిత్రే ।

సత్యుః పాదౌ ధృతపదజలాప్రీతి పూర్వం గృహంత ।

స్త్రీ త్వా భోజ్యైర్ద్యుత విరచితైర్భోజయామాసకాంతా ॥

3

తా॥ తీర్థోపవాసాదులచే గృశించిన భర్త నాసతి చూచి కృశిం
చినందుకు మనమున వ్యధనొందుచు వాకిటనే పతిపాదముల గడిగి శిర
మున ధరించి సంతసమున లోనికి గొనిపోయి త్వరగా వంటచేసి భుజిం
పచేసెను.

మార్గశాంతం ప్రియమథ సతీ వీజయిత్వా శయానం ।

ద్రాణేఽస్మిన్ స్వయమపి సుతైర్భోజనం సాచకార ।

గాయంభూయః పతిసుతకృతే పాకవర్గం విధాయ ।

గాథం పుత్రాన పి దృతతరంభోఽయామాససాధ్వీ ॥

4

తా॥ మార్గశాంతింబైవచ్చిన పతి భుజించి పరుండగా నిద్రాభో
గనరకు విసరి యాసతిసుతులతో సాపడి సాయంకాలమున పెందలకడ
ంటచేసి పతిసుతులకు బెట్టెను.

సక్త్యా శీఘ్రం స్వయమపి సతీ గేహరక్షాం విధాయ ।

య్యాగారే లలితలలితే భర్తరం కే నిషణ్ణా ।

సక్తా చూర్ణం ఛదనకలితం కుర్వతీద్రాగ్నిశంతీ ।

రుర్వాస్తే మృదుమధురయా ప్రాహ కాం తంగిరాసా ॥

5

తా॥ తానును దివి శీఘ్రముగ నిల్లు చక్క బెట్టుకొని పడకటిం
లో పతివద్ద గూర్చుండి యాకుమడుపులందిచ్చుచు మృదుమధురవా
క్కుల నాసతి యిట్లనే.

నూనం జన్మాంతరసుచరితైః ప్రాప్యతే పుంస్త్వమస్మాత్ ।

కష్టం యుష్మద్విధజననతానాథ యద్యాయమేవం ।

జ్ఞాత్వా తత్త్వం సకలనిగమస్తామ సారం చరంతి ।

దృష్టాంతార్థం సకలజగతీ తీర్థయాత్రాం మహాత్మకా ॥

6

తా॥ నాథా ! ఎంతపుణ్యమో చేసినగాని పురుషుడైపుట్టడు. సకలశాస్త్రసారము నెరిగి లోకదృష్టాంతమునకై మీవలె సకల తీర్థ యాత్రల సేవించువారగుటకు ఎంతపుణ్యము చేయవలెనో గదా ?

స్త్రీణామూనం పశు జననతో జన్మనూనం యతోనః ।

పుణ్యం వేదైర్విహితమపి తత్కర్మనో కర్తుమజ్ఞా ।

తాస్త్వస్యస్మజ్జనిరతి తరాం శోచనీయా యతోహం ।

తీర్థన్నానాచరణ విరతం నానయాతా భవంతం ॥

7

తా॥ పురుషులకున్నట్లు స్త్రీలకు కరచరణాద్యవయవములన్ని యునున్నను వేదోక్తకర్మల జేయుటకు స్త్రీకధికారిము లేనందున పశు పులికన్న స్త్రీల జన్మ తక్కువదని తలచెదను. అందును తీర్థయాత్రల సేవించబోవు మీ నెంటునంటియుండని నా జన్మము మరియు శోచనీయము.

ఇత్థం దీనంద్విజకులవరః కుత్సయంతీం స్వజన్మ ।

న్యాయ్యైర్వాక్యైరపగతశుచంతాం చిక్షేర్షస్వజాయాం ।

ఏవంశే స్త్రీ ప్రధితసరణిం వాచమూచేత్ తిరమ్యాం ।

స్మత్వా పూర్వం యువతి జనతాయోగ్యతాం బోధయిష్యకా ॥

8

తా॥ అని తనను గర్హించుకొను ప్రేయసిని న్యాయ్యములగు వాక్యములచే నూరడింపదలచి ముందుగ స్త్రీజన్మమే ముంచిదని చెప్ప బోవుచున్నందున చిరునవ్వుతో శాస్త్రసమ్మతముగ నిట్లనె.

భ్రామ్యద్భర డింభసన్నిభ లపద్వేణీభరే ! మత్ప్రియే !

నైవం యద్భవతీ సతీ జనజనిం హీనామలం మన్యసే ।

నూనం తీర్థవిశేషగాహనపరా బ్రూషేఽవిచార్యైవమాం ।

చారిత్రం నను గౌరవాస్పదమలం నృణానలింగంకులం ॥

9

తా॥ పేయసీ ! సతిగా విచారింపక స్త్రీజన్మము హీనమనుకొంటివి. తీర్థయాత్రల జేయకపోతిగదా యను పశ్చాత్తాపముతో నిట్లంటివి గాన నడతచేతనే గొప్పతనముగలుగును. గాని, మగతనమువలన గాని, యాడుది యగుటవలనగాని కులమువలనగాని కాదు.

యచ్ఛాన్తానహి వేదశాస్త్రవిహితం కర్తుం వధూనామితి ।
బ్రాహ్మేసుందరి సుందరం నహి వచస్తచ్ఛాపి వక్ష్యేశ్వరు ।
యాత్సాధ్యం పురుషస్య వేద విహితా చారేణ పుణ్యం మహత్ ।
నారీసాధయతిహ్యవశ్య గృహిణీ కృత్యేన కష్టంవినా ॥ 10

తా॥ ఓ సుందరీ ! స్త్రీలకు వేదోక్తకర్మాధికారము లేదంటివే యదియు సరికాదు. ఏలన? వినము. పురుషుడు ఆకర్మలజేసి సంపాదించు పుణ్యమును, చేసికొనకతీరని ఇంటిపనుల జేసికొనియే యాడుది సంపాదించును.

సావిత్రీ కిముసప్తతంతు కరణా ద్భగ్నారమావాంతకాత్ ।
నస్త్రీ కిం భువనత్రయ ప్రణమితా సరుంధతీచుత్ప్రయే ।
బ్రహ్మాదీన్ శిశుతాం నినాయవనితాత్మేః కే నవాకర్మణా ।
స్త్రీత్వం తన్నహి నిదనీయ మథవా పున్త్యం న పూజాస్పదం ॥

తా॥ సావిత్రీ యజ్ఞముజేసి మే పతిని యమునివలన విడిపించుకొనెనా? ముల్లోకములచే నమస్కరింపబడు నరుంధతీ స్త్రీకాదా? అనసూయ ఏమితపముజేసి బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరుల పసిపిల్లలజేయగలిగెను? కాన నాడుది తక్కువదియు కాదు. మగవాని ఎక్కువయు లేదు.

పుంభిః కృచ్ఛపరాకసాంత పనస చ్ఛాందాయణాత్థో ప్రియే ।
ప్రాణాయామ ముఖైస్సమాధి సహితై రష్టాంగయోగై రపి ।
కృచ్ఛేణార్జిత పుణ్యసంచయమూః కష్టం వినై వస్త్రీయః ।
స్వాత్మాసత్యకృతేకృతే నలఘు నాపాకాది నాంచంతితత్ । 12

తా॥ కృచ్ఛచాంద్రదాయణాది వ్రతములచే కష్టపడి మగవాడు
గడించు పుణ్యమును, స్త్రీ తనకును పిల్లలకును కావలసి చేసుకొను
గృహకృత్యములతో సులభముగనే పొందును.

యస్మాత్త్వం గృహీణీతతః పురుష వత్త్యక్తుం నయుక్తంగృహం ।
తేతస్మాదను యానమప్యతితరాం దోషాయముగ్ధేమమ ।

బాలాపత్యతయాత్వ మత్రసదనేస్థిత్యాతిధీః కుర్వతీ ।

ప్రీతామత్కృత పుణ్యకర్మణి ఫలం నూనం తదప్యర్హసి ॥

13

తా॥ మఱియు నాతోడగానందున నీవు వ్యర్థురాలననుకొంటివి.
అదియును పొరపాటే. ఏలన? నీవు గృహీణివి. (అనగా నిల్లుకలదా
నవు) కాన మగవానివలె నిల్లు వదలగూడదు. కాన నీవు నాతోవచ్చి
నను తప్పే ఇటు నున్నందునచే విశేషము కలదు. పసిపిల్ల తల్లివైనం
దను నీ వింటనుండి యతేధుల చూజంపుచు పుణ్యము సంపాదించి నే
జేసిన తీర్థయాత్రవలన గలిగిన పుణ్యమును సైతము పంచికొంటివి.

ఏనం భర్తాఽఽశ్వాసితా సాహ భూయః ।

స్వామిః క్షేత్రం కీర్త్యశం నామతీర్థం ।

యస్మాల్లోకే తీర్థయాత్రేతివాగ్దా ।

భూయోలభాక్షేత్ర యాత్రేతినోవై ॥

14

తా॥ అని పతి యూరడింప నా సతి మరల ప్రాణనాథా! తీర్థ
యాత్ర యన్నందున జ్ఞాపకము వచ్చినది. తీర్థమన నేమి? క్షేత్ర మన
నేమి? తీర్థయాత్ర యందురు కాని క్షేత్రయాత్ర యనరు. అని
యడిగెను.

శుంభ త్కుంభపయోధరే ప్రియతమే యక్తోనుయోగస్తవే ।

త్సస్తాక ప్రియభాషణై రతితరాం సంశ్లాఘయన్భూసురః ।

తామాహప్రియభాషిణీం ప్రియతమాం క్షేత్రం విదుర్భూతలం ।

తత్తత్కారణ తస్స్వయం భగవతోఽచా విగ్రహస్యాస్పదం ॥

1

తా॥ అని యడిగిన తన సతిని బాగుబాగుని కొనియాడుచు
నా విప్రు డిట్లనె. ఓ ప్రేయసీ! ఒక్కొక్క కారణమున భగవంతుడు
స్వయముగ నర్పావిగ్రహ రూపమున నుద్భవించిన భూమి క్షేత్రము.

తీర్థం పుణ్యనదీమయంను నయనే । యత్రావగాహ్నాన్వహం
సిద్ధాగౌతమ కుంభ సంభవముఖా । స్తేపుస్తపోదుర్లభం
తీర్థం క్షేత్రముభే భవంతిభవావః । కాశీ గయాద్వా శ్శుభే
శ్రీభద్రాచల రంగమందిరముఖాః । ప్రత్నానవీనాలపి ॥ 16

తా॥ పుణ్యాత్ములగు గౌతమాదు లేనదులయందు ప్రతిదినమును
స్నానమాడి పరమ దుర్లభమగు తపము నొనరించిరో యానదులు తీర్థ
ములు. మఱియు కాశీ గయా ప్రయాగాదులును భద్రాచల శ్రీరంగా
దులును తీర్థములును క్షేత్రములును నగును.

ఇత్కాకణ వచః ప్రమోదకలితా । పత్నుస్సహోనాబ్రవీత్
శ్రీభద్రాచలనామతః పులకితా । కోయంతు భద్రాచలః
నాయం క్వాపి శిలోచ్ఛయేషు విదితో । నోవా పుగాణాదికే
సోయం నామకథం ప్రసిద్ధి మగమత్ । క్షేత్రేః ప్రసిద్ధేస్సమం ॥ 17

తా॥ అని పతి యన భద్రాచల మనగనే యొడలు పులకరింప
నా సతి నాథా! భద్రాచల మనగ నేది? ఇది పురాణములలో గాని
కులపర్వతములలో గాని ప్రసిద్ధము కాదే? ఎక్కడ నూరును పేరును
లేని యిది కాశీ గయాదులతో నెట్లు సమమంటిరి?

తామాహాధబుధే ద్రనందిత మహాపాండిత్యభాగ్భూసురః ।
ప్రదాచలవన్దనేన మహితా వాంచంచీకీషుస్స్వకాం ।
ముగ్ధే దుగ్ధపయోధి నందనముఖ ప్రీతోస్మితే పృచ్ఛమా ।
సీతాలక్ష్మణరామ సంశయగిరేః శోభాస్మృతే రుహలయా॥ 18

తా॥ అని యడుగ నో సుందరీ! నీ వడిగినందున సీతారామలక్ష్మణుల
నివాసమగు భద్రగిరి యంద మంతయు జ్ఞాపకము వచ్చినది. మేలు!

మేలు ! నీ వడిగినది బాగున్నది. భద్రాచలమును పణించి నావా
క్కును పవిత్రముగ జేసికొనెద.

అభినంద్యేతమా రోహిణి ! జగాద స్వప్రసియాంపతి
సంస్మృత్యపూర్ణంచిత్రేన । భద్రాద్రి జననాదికం ॥

19

తా॥ అని కొనియాడి యావిపుడు భద్రాద్రి పుట్టుక మొదలగు
దాని నంతను జ్ఞాపకముచేసికొని యిట్లనెను.

—♦ బ్రహ్మాండపురాణమునందలి భద్రాద్రి పుట్టుక. ♦—

శ్రీమద్భింబఫలాధరే శృణుపురా । వృత్తాంచగాధాం ప్రియే
సీతాలక్ష్మణ సంయుతో రఘుపతిః । కుర్వన్ విహారం వనే
కస్మింశ్చిద్విపులేశయిష్టదయితా । యుక్త శిలాయాస్తలే
తుష్టిప్రాహతదా భవిష్యత్సిశిలే । మద్భక్తవర్చస్వితీ ॥

20

తా॥ ప్రేయసీ ! ఒకగాధను చెప్పెద వినుము. సీతాలక్ష్మణసం
యుతుడై రాముడు వనవాసముచేయునపు డొక రాతిపై దయితతో
శయించి సుఖించి యాశిలపై యనుగ్రహముగలిగి, ఓశిలా ! నీవు
నాకు పమరభక్తుడవగుదువని యనెను.

మేరుస్వప్రియ యాసమం కమలజం ! తప్తాతిఘోరం తపః
తస్మాత్ప్రాప నరం కులస్యతిలకం । శ్రీరామభక్తం సుతం
పశ్చాత్సాపి శిలా జజానతనయ । శ్రీమేరు దేవ్యాంమహాన్
సోయం భద్రగిరిర్బభూవ పరమో । భక్తశ్చజాతిస్మరః ॥

21

తా॥ మేరువు తనదేవితో బ్రహ్మనుగురించి యంతకుముందే
ఘోరతపమాచరించి ప్రత్యక్షమైన యాదేవునివలన శ్రీరామభక్తుడగు
సుతుని వరముగా బడసెను. శ్రీరామునిచే ననుగ్రహింపబడిన శిలయే
మేరుసుతుడై పుట్టెను. పాడే భద్రుడు. పరమభక్తుడును, పూర్వజన్మ
స్మృతిగలవాడును.

యతో ధాతా మేరోర్వరమదిశదాదౌ రఘుపతి ।
 యతో భక్తస్తుప్తస్త్వమయి భవితే త్యాహపరతః ।
 తతో భద్రశ్శశ్వద్రఘుతిలక భక్తస్సుదశనే ।
 బభూవా బాల్యాదప్యతిగురు తపస్సక్తహృదయః ॥

22

తా॥ మొదట మేరువునకు బ్రహ్మ యిచ్చినవరము వలనను,
 తర్వాత రాములవారు శిలను నీవు నాకు భక్తుడవగుదువని యనుగ్ర
 హించినందునను ఆశిలయే భద్రుడై పుట్టి భక్తుడై బాల్యమునుండియు
 తపమునే జేయుచుండె.

అణౌచిత్రే శక్త స్సకలజగతీభారసహిత ।
 శ్చిరస్థామం ప్లష్టర్భహివగతస్త్యపురతః ।
 స్థితః పప్రచ్ఛాయం వరయవరమిత్వం బుజకరే ।
 సచాప్యహస్వామిన్ మమ శిరసితిష్ఠేతి ముదితః ॥

23

తా॥ అణుపరిమాణమగు భద్రుని చిత్తమున సకల జగముల
 భారముతో చిరకాలము నిలువలేక వెలుపలికివచ్చెనో యనుకొనునటు
 ల శ్రీహరి యాతనియెదుట నిలచి నీకేమికావలెనని యడుగ సంతస
 మున నాతడు నీవు నాశిరమున నివసింపుమని కోరెను.

తద్ధేత్యంతర్ధానం గతవతి తీభౌభద్రశిఖరీ ।
 ససితాసామిత్రిం దశరథసుతం స్యస్యహృదయే ।
 తపస్తేపేఘోరం చిరమథహరి ర్విస్మృతవరః ।
 కదాచి త్తస్మత్త్వా సరభసమగా త్తస్యనికటం ॥

24

తా॥ అట్లే యని హరి యంతర్ధానమాయెను. భద్రుడు
 పూర్వస్మృతి కలవాడు గాన మునుపు తాజూచిన సీతాలక్ష్మణ సహితు
 డగు రాముని మనమున నిలిపి మఱల తపముజేయ నారంభించెను.
 హరియు నతనికిచ్చిన వరమును మఱచిపోయి యొకప్పుడు జ్ఞాపకము
 రాగా నతిత్వరతో వైకుంఠమునుండి భద్రునివద్దకు వచ్చెను.

త్వరావశాచ్ఛంఖమ సవ్యహస్తే । చక్రించసవ్యే సదభారశౌరిః
ధనుశ్శరౌ చాప్యపరేచహస్త । యుగ్మేఽద్యచాస్తామత ఏవతస్య ॥ 25

తా॥ శ్రీహరి త్వరపడి వచ్చునపుడు శంఖమును కుడిచేతను,
చక్రము నెడమచేతను, శరచాపముల నితరహస్తయుగమునను ధరిం
చెను. గాన నవి యట్లే యిప్పటికిని భద్రాద్రిరాముని హస్తములం
దున్నవి.

భద్రాద్రివాంఛా పరిపూరణాయ । యాతీతివిజ్ఞాయచ లోకమాంతా
సీతాన్యత్రైవత్త్వరగూర్వనాథం । శేషోన్వగా లక్ష్మణరూపధారి ॥ 26

తా॥ భద్రుని కోరిక దీర్చుటకు స్వామి వేంచేయుచున్నారని
తెలిసికొని శ్రీమహాలక్ష్మి సీతయై వెంటనే వచ్చెను. శేషుడును మఱల
లక్ష్మణరూపధారియై వారివెంట వచ్చెను.

దండకా కాననే గౌతమీ ప్రాక్తటే ।

భద్రీయూర్ధ్వస్థితస్తేన సీతాపతిః ।

సింధుస్థోన్మత్ లక్ష్మణేనాన్విత ।

స్థితయాభూతలే క్వాపినాసౌ తథా ॥

27

తా॥ ఆకారణమున సీతాపతి, గౌతమీ ప్రాక్తటమున, దండకా
రణ్యమున, భద్రునిశిరమున చతుర్భాహుత్వ సీతా లక్ష్మణ సహితుడై
యుండెను. మఱెక్కడను చతుర్భాహువగు రాముడు లేడు.

దేవతారాధితో భద్రీయూర్ధాతలే ।

రాఘవోఽనేకవషాః వనానే కతా ।

పోకలాభ్యే కులేజాతయా భక్తయా ।

తాళనై వేద్యనూత్రేణ చారాధితః ॥

28

తా॥ అప్పటినుండియు భద్రగిరిపై వేంచేసియున్న రాములు
దేవతలచే చిరకాల మారాధిపబడి కలియుగమున ననేకయోగ్యు గడ

చినపిమ్మట పోకల దమ్మక్క యను భక్తురాలు శాటిపండు నివేదింప
దిని తృప్తుడై యుండెను.

కులశిఖరిగణే సౌభద్రశైలో నగణ్య ।

స్తదపి పరమభక్తే షూన్నతం స్థానమాప ।

తదను యవనరాజప్రాదినిశ్యం దధానో ।

వ్యరచయదను శైలం పట్టణం గోపనాఖ్యః ॥

29

తా॥ కాంతా ! నీవన్నట్టి భద్రుడు కులపర్వతములలోనివాడు
కాకున్నను పరమభక్తులలో నగ్రగణ్యుడు. పిదప గోల్కొండనవాబు
రాజ్యమున తహశీల్దారుగానున్న కంచర్ల గోపన్న భద్రుగిరి చుట్టును
నూరు కట్టించెను.

శ్రీనుద్భద్రాచల పురవరం వర్ణయిష్యామికాంతే ।

రమ్యం పుణ్యం రఘుపతిపదైరం కితం పర్వతంచ ।

చైత్రే సేతుం హిమగిరి మభివ్యాప్యయేసంతిదేశాః ।

తేభ్యస్సర్వేజని సఫలతా మేత్యయత్ప్రాపయంతి॥

30

తా॥ ఆ సేతుసీతాచలమున నున్న దేశములనుండి చైత్రమాస
ముననే భద్రుగిరి యాత్రచేసి జనులు జన్మమును సఫలముచేసికొందురో
రఘుపతిపదాంకితమగు నాపర్వతమునుపురమును వణికించెదనుమను.

—♦ పురవర్ణన. ♦—

గోదావరీపహతీయస్య పురప్రపశ్చా ।

దారాచ్ఛ పుణ్యసలీలాదిశి దక్షిణస్యాం ।

శ్రీరామచంద్ర పరిపాలనభాగ్యశాలి ।

భద్రాద్రినామనగరం భువిభాతి రమ్యం ॥

31

తా॥ ఏయూరికి పడమటను దక్షిణమునను దగ్గరగా గోదావరి
యను పుణ్యనది ప్రవహించునో, యెచ్చట శ్రీరామచంద్రుడుప్రభువో
యాపురమే భద్రుగిరియని లోకమున ప్రసిద్ధి.

—♦ తాత గుడి. ♦—

మా హేంద్రాద్రిదిశి భద్రశైలనగరే , గోవిందరాజాలయో
మర్త్యానామఘనాశనం విరళయన్ । జాగ ర్తిషశ్చాన్మృఖః
యస్మిన్ దక్షిణనాయకో విజయతే । గోవిందగాజోయుతః
శ్రీదేవ్యాచభువాచ పుష్పధనుషం । సంతర్పయన్ సంతతం॥ 32

తా॥ భవాచలపురమున తూర్పుదిశను గోవిందరాజాలయము
పడమరముఖముగా నున్నది. దక్షిణ నాయకుండగు గోవిందరాజులు
అందు శ్రీదేవితోడను, భూదేవితోడను సుఖముగ నుండును.

తస్మిన్నుత్సవవాసరేషు సతతం శ్రీరామచంద్రప్రభుః ।
సీతాలక్ష్మణసంయుతో విహరణం కుర్వాన్తు విశాంతయే ।
స్థిత్యాభక్తవిగీతమాత్మచరితం గోవిందరాజాలయే ।
శృత్వాతాళమృదంగనృత్యసహితం యాత్యేవ పశ్చాత్తతః॥ 33

తా॥ ఉత్సవములయందు రామచంద్ర డూరేగుచు సీతాలక్ష్మణులతో నా గోవిందరాజాలయమున కొంచెము శ్రమదీర్చుకొనుటకు
నిలచి సంగీతాదుల చిత్తగించి పడమటికి తిరిగిపోవును,

గోవిందరాజాలయపార్శ్వభాగే । రథస్యశాలాస్తపిభోర్వశాలా
ఆస్తే రథశ్చిత్రశైత్రస్సమీతే । స్తత్రజ్వలన్ రామ విభోర్వశాలః॥ 34

తా॥ గోవిందరాజాలయమునకు పక్కనే గొప్ప రథశాలయున్నది.
అందు నానాచిత్రములతో బ్రకాశించు శ్రీరాములవారిరథముండును.

—♦ సూర్యవీధి. ♦—

గోదావర్యాస్తట భువమభివ్యాప్య గోవిందరాజ ।
ప్రానాదాంతా విపులలలితా సూర్యవీధీచకాస్తి ।
తన్యామేవాలయతతిరభూద్వైష్ణవ బ్రాహ్మణానాం ।
యన్యాద్వాగాణ్యదరయుతా న్యూర్ధ్వః పుండ్రాంకితాని॥ 35

తా॥ గోదావరి మొదలు గోవిందరాజాలయమువరకున
వీధి యుండును. అందే వైష్ణవ బ్రాహ్మణుల యిండ్లుండును. వాని
వాకిళ్ళ శంఖచక్రోద్భవావుండములు బ్రకాశించును.

తస్యాంసాశ్వేదక్షిణేరామత్పుష్పైః ।
భక్త్యాయుక్తో మండపం నిర్మితమాయ ।
విప్రోః కశ్చిచ్ఛాస్తి శాంతిచిత్తీనుః ।
శ్రీరామస్య ప్రీతిదేహూత్సవేషు ॥

36

తా॥ ఆ సూర్యవీధియందు దక్షిణ పార్శ్వమున నొక విప్రీడు
శ్రీరామప్రీతికై యొక మండపమును గట్టించెను.

సురభీకురుతే సుమోచ్చయ । స్వతంత్రం మండప మగ్రవర్తినః
కరవీరయుగస్యతత్ర తత్ । క్షితిజాజానిరుపేత్యతిష్ఠతి ॥

37

తా॥ ఆమండపముముందర రెండు గన్నేరుచెల్లు గలవు. వాని
పూలచే గుమగుమలాడుటచే కాబోలు ప్రతియుత్సవమున నా మండప
మున రాములు కొంచెముసేపు వేంచేసి పోవుచుండును.

తస్మాత్పశ్చాద్భాజసాధాని రాజ్ఞః ।
కార్యవ్రాతస్థానమాస్తే విశాలం ।
సీతాజానేః పాఠశాలాస్తిపశ్చాత్ ।

ద్యస్యాం బాలాః కాన్యవారాకపఠంతి ॥

38

తా॥ ఆమండపమునకు పడమరగా నుత్తరశ్రేణిలో రాజానారి
మేడలును కచేరియు గలవు. పిమ్మట సీతారామచంద్ర ప్రభువుచారి
సంస్కృత పాఠశాల కలదు. బాలురందు కాన్యములు జనువుదురు.

—♦ రామదాసుగారు గట్టించిన దేవాలయం. ♦—

పశ్చాద్భాజతిభద్రశైల శిఖరాలంకారకారిప్రభ ।
ప్రకారప్రవరాంతరేతి విపుల శ్రీరామచంద్రప్రభాః ।

ప్రాసాదః కనకాచలం పరిహసక హేమప్రభామండలైః ।

చక్రేందేవనిర్మితం యదుపరిప్రత్యైః ప్రతిష్ఠాపితం ॥

39

తా॥ సంస్కృత పాఠశాలకు పడమరగా భద్రగిరి శిఖరాలంకారముగా ప్రాకారములోపల బంగారుకాంతులతో కనకాచలమును పరిహసింపు శ్రీరామచంద్రుల కోవెల కలదు. దానిపైని ప్రతిష్ఠించిన చక్రము దేవనిర్మితము.

గోదావర్యాప్తావతలగతం చక్రమానీయతూర్ణం ।

ప్రాసాదాగేమమవిధముతం స్థాపయేరిత్యుదర్య ।

స్వప్నే గోపాహ్వయమథతథాప్రాతరస్వప్న తేన ।

ప్రాప్తే చక్రే దళరథసుతః స్థాపయామాసశృంగే ॥

40

తా॥ కంచర్ల గోపన్న గుడి కట్టించునపుడు శిఖరప్రతిష్ఠకై చక్రము నెన్నిసార్లు చేయించినను విరిగిపోయెనట. అంత నాతడు విచారముతోపరుండ స్వప్నమున రాములు దర్శనమిచ్చి గోదావరిలో నాపసానిమడుగున చక్రమున్నది. దానిదెచ్చి ప్రతిష్ఠింపుము విచారపడకుమని చెప్పగా, నాభక్తుడట్లే యుదయమున చేఫలవలలతో మడుగున వెదకింప నందు చక్రము దొరకెను. దానిదెచ్చి యాతడు ప్రతిష్ఠించినందున నది రాముడే చేయించుకొన్నదాయెను.

యః కంచర్లకులోద్భవేన యవనక్షోణేశ రిక్తవ్యయం ।

కృత్వా గోపనమంత్రణావిరచితః కీర్తః పునస్తద్ధనం ।

దత్వాలక్ష్మహిరణ్యపట్కకలితం తానీషామోక్షవిభోః ।

శ్రీరామేణ సలక్ష్మణేన దయయాదాసస్య మోక్షేచ్ఛనా ॥

41

తా॥ కంచర్ల గోపన్న తానీషా ధనముతో నా దేవాలయము గట్టించెను ఆతురక తెలిసికొని రామదాసును బ్రదుకేసెను. రాములవారు లక్ష్మణస్వామితో కలిసి గోల్కొండకుపోయి యారులక్షలవరా లాతానీషకిచ్చి దయతోదాసునివిడిపించెను. కాన నదిరాముడుకొన్నదే.

సూర్యత్విష్టిక సత్ప్రయోజముకుళచాగ్రితోద్భ్రమద్భ్రాభర ।
 స్తూమోద్ధూతసరోజధూళికలితో గోదావరీ మారుతః ।
 పోత్యూసాహత భద్రవాద్యనిచయోన్నిద్రస్య సీతాపతేః ।
 సేవాయై సనుసంచరత్యనుదినం రామాలయస్యాంగణే ॥

42

తా॥ చాగ్రితఃకాలమున మంగళవాద్యములతో నిద్రమేల్కొనిన
 శ్రీరామచంద్రుల సేవకై వాయుదేవుడు సూర్యకాంతిచే వికసించు
 తామర మొగ్గలలోనుండి యెగురుచున్న తుమ్మెదలచే నెగరగొట్టబడిన
 పుష్పాక్షిని గలుపుకొని గోదావరమీదినుండి వచ్చి యనుదినమును
 రామాలయపు ముగిటిని కాచుకొని యుండును.

—◆ మొదటి ప్రాకారము. ◆—

ప్రాకారే ప్రథమే విభాతివిబుధాధ్యక్ష్య రామప్రభాః ।
 ఆదాయవ్యయకార్యసద్మవిచారం శ్రీచిత్రోక్త్యాహ్వానం ।
 సాధం దర్పణ పుంజ రంజిత మహాత్ముద్వేగ చిత్రాస్వితం ।
 ఆస్తి భర్గావవాసరేత్రోచలతి శ్రీమత్ప్రభుత్వోత్సవః ।

43

తా॥ రామాలయ ప్రథమప్రాకారమున శ్రీహరి చిత్రకూట
 మను పెద్దకచేరీ కలదు. నానాచిత్రాలంకృతమగు నద్దాల మహాలును
 గలదు. అందు శుక్రవారమున ప్రభుత్వోత్సవము జరుగును.

యస్మిన్ ద్వితీయే మణి రమ్నభౌమే ।

సీతాసతీ లక్ష్మణ పూర్వజాతౌ ।

అద్భృత తారోపణ మన్వభూతాం ।

పూర్వం స్థితోఽత్రాపిచ మండపోగ్ర్యః ॥

44

తా॥ మణియు రెండంతస్తులుగల మణిరమ్మమగు నొకమండప
 మా చిత్రకూటమున కెదురుగ నున్నది. దాని రెండవ యంతస్తున
 పూర్వము సీతారాములకు తెలబ్రాలు పోయినవాని.

కిం చాన్య గృహమ స్తితస్యనిక తే భోగాధకై స్వామినః ।

పూర్ణవస్తుభిరాజ్యతాదులగుడా ద్వైర్యానిపాకాలయే ।

దీయం తేఽత్రనియు క్త సేవక జనైశ్శశ్వన్నిరీక్షాపరైః ।

సేవాయైసముపేయుషాం ప్రతిదినం శ్రీరామచంద్రప్రభోః ॥ 45

తా॥ ఆ మండపముప్రక్కనే స్వామివారి భోగములకై నిలవ చేసిన యాజ్యతాదుల గుడాదులతో నిండినకొట్టు గలదు. నౌకరులు రాముల సేవకై వచ్చువారిని సక్కడనేయుండి రక్షించుచు నవసరము లగు సరికుల వాకాలయమున నొప్పిగింతురు.

తస్యప్రాంతే లలిత భగవత్కృష్ణలీలా వినోద ।

స్థానం ప్రాంతస్వామస దృఢచతుస్తంభ గంభీరకోభం ।

యస్మిన్ కృష్ణాకృతి ధృతిరతఃక్రీడితం గోపబాలైః ।

శ్శిశ్వాకృష్టిం నభసికురు తే రామచంద్ర స్సలీలం ॥ 46

తా॥ ఆ కొట్టుప్రక్కనే కృష్ణాష్టమి దినమున కృష్ణావతారము తో స్వామి యుట్టికొట్టుటకై పొడవులగు నినుపస్తంభములపై నమర్ప బడిన యొక రేఖలవాక గలదు.

తస్యప్రాంతే మండపే రామచంద్ర ।

స్తాత్యైకగృహో యాతిపీఠ్యాం విహస్తుం ।

హస్త్యరూఢాస్పృశ్య శాఖాగ్రభాగం ।

సింహద్వారంత స్థపాశ్వేఃచకాస్తి ॥ 47

తా॥ ఆయుట్లవాక తర్వాతనున్న మండపమున స్వామి గరుడా రూఢుడై యూరేగబోవును. ఏనుగుపై నెక్కి నిలచినను మనుష్యున కందని యుత్తరాశిగల సింహద్వార మా ప్రక్కనేకలదు.

రామానుజసదపూర్వక మములంకిలకూటసుత్రభాతిసిభోః ।

అతిరుచ్యభక్త్యభోజ్యప్రకర పాకాశ్రయమతులం । 48

తా॥ సింహద్వారమునకు నానుకొని తూర్పున గామానుకూట
ముందు. అందు స్వామికి భోగ భోగమున నపయోగింపబడు నానా
విధ భక్ష్యభోజ్యములును పచనము చేయబడును.

కాశీనాథకులోద్భవో ఘనమతిర్నా గేశ్వరాఖ్యో ద్విజః ।
శైవో భద్రగిరీంద్రదేవనిలయో చేశాల సేవ్యస్వహం ।
విద్యుద్దీపసమర్పణాయ ఘటితం యంత్రం దశాశ్వతం ।
తద్యంత్రం ఘటితం పురోముఖర సత్సేధస్య సీతాపతేః ॥ 49

తా॥ కాశీనాథుని నాగేశ్వరగామము నొక శైవబ్రాహ్మణుడు
రామాలయమునను, గేశ్వరాలయమునను మెరుపుదీపముల బెట్టుటకై
యేర్పడిన యొక యంత్రమును శాశ్వతముగ నిచ్చెను. ఆయంత్ర
మద్దాలమహాలున కెదురుగ నమర్పబడినది.

ముకురనికర రాజత్సేధరాజాగ్రభాగే ।
పలిలసతివిచిత్రం విద్యుతాం దీపయంత్రం ।
పరిపతతిపయోధా వృష్ణరశ్మివహనం ।
జనయతిహిమరశ్మీన్ రామదేవాలయేతత్ ॥ 50

తా॥ అద్దాలమేడ కెదురుగనున్న యా విద్యుద్దీపయంత్రము
బలు చిత్రమైనది. ఏమన:-ప్రతిదినమునను నొక యుష్ణకిరణము సము
ద్రమున బడనిది యనేకుల శీతకిరణుల రామదేవాలయమున గను
చుండును.

విద్యుద్యంత్రగృహస్య దర్పణలసత్సేధస్య చాభ్యంతరే ।
గిర్యారోహణకారణాయ రచితస్యాపానమార్గస్థితః ।
శ్రీరామప్రభురుత్పత్తేషు సతతం యస్మాత్త్వవారోహతి ।
ద్యారాదీతిమయాదుపేత్య నిలయాత్కర్తుం విహారంపురే ॥ 51

తా॥ ఆమెరుపుదీపముల యంత్రశాలకును నద్దాలమహాలున
కును నడుమ గుట్టపైకెక్కుటకై సోపానమార్గమును రచించిరి. ఉత్ప

వసులయం దూరేగుటకై స్వామి దేవళముమండి బయలుదేరి యి
 ద్వారమువద్దనన్న యాసాపానములమీదినుండి దిగి యూరనూరేగెను.
 చిత్రకూటస్య పాశ్చేన్ద్రస్తి । సాలస్య ప్రథమస్యచ
 ద్వారం ద్వితీయ యస్యాంతే । రాజత్యాపణమండలీ ॥ 52

తా॥ చిత్రకూటము ప్రక్కనే మొదటి ప్రాకారముయొక్క
 ద్వితీయద్వారము కలదు. దానిసమీపమున నాగళ్లవీధి యున్నది.

—♦ ద్వితీయప్రాకారము. ♦—

ప్రాకారేచ ద్వితీయే పవనదిశిసమాటికతే యాగశాలా ।
 యాగాయస్యాం పనిత్రోత్సవముఖవిదితాః పాంచరాత్రైః క్రియంతే ।
 యస్యా ఏవాగ్రభూమ్యామభవదితిపురాచక్షతే పూర్వవిజ్ఞాః ।
 సీతారామాక్ష తాహోషణమితిసగరీవాసినో వృద్ధవిప్రాః ॥ 53

తా॥ రెండవప్రాకారమున వాయవ్యదిశను యాగశాల కలదు.
 దానిపైనున్న మండపమున రామదాసుకాలమున రాముల తలగ్రాలు
 పోయువారని యాయూరి వృద్ధవిప్రులందురు. యాగశాలయందు పాంచ
 రాత్రులు పనిత్రోత్సవాదులు జరుపుదురు.

పరితస్సుసరీతపుష్ప వృక్షః । కృతుకాలేస్థితయేత్రవాహితముః
 ప్రచకాస్తిహిమండపః పురాణో । భగవద్భక్తవినిర్మితో విశాలః ॥ 54

తా॥ యాగకాలమున స్వామి వేంచేయుటకై శాల కెదురుగ
 భక్తులుగట్టించిన పెద్ద మండపము కలదు. దానిచ్చును సువాసనగల
 పూలచెట్లండును.

—♦ రామదాసుగారు కట్టించిన గోపురము. ♦—

మారాదాలోక్య భద్రాచలశిఖరగతం గోపురం రామచంద్ర ।
 ప్రాసాదాగ్రేభగంగాపరిపతనదియంప్రాప్యచాత్యచ్ఛకారితి ।

గంగాస్తోత్రే ప్రవృతాః ప్రథమమథవివృత్వాధికం లజ్జమానాః ।

భక్తాః రామదానప్రచిత గురుయశోరాశిముచ్చైర్నృణంతి ॥ 55

తా॥ కళ్యాణోత్సవమునకు వచ్చు భక్తులు దూరమునుండి రాములవారి గోపురమును జూచి మొదట ఆకాశమునుండి గంగ పడుచున్నదనుకొని గంగాస్తోత్రముజేసి దగ్గరకు రానురాను విమర్శించి గోపురమని తెలిసికొని మిక్కిలి లజ్జించుచు రామదాసుగారి యశోరాశియని మిక్కిలి కొనియాడుదురు.

కైలాసాచలకాంతకాంతికలితం భౌమైరనేతైర్మృతం ।

హేమాకారకిరీటతుల్య కలశా మూర్ధ్నాదధానం శుకా ।

శశ్వత్తారకమంతరాజపతనాత్కైలాసాలం కుర్వతః ।

పాపవ్యూహనారంచ గోపురమిదం దృష్ట్వాతుకస్త్రప్యతి ॥ 56

తా॥ కైలాసమువంటి తెల్లని కాంతితోడను, అనేకములగు సంతస్తులతోడను, బంగారుకిరీటములవంటి కలశములతోడను, విజయక తారకమంత్రపారాయణ జేయుచున్న చిలుకలతోడను బ్రకాశించు నే గోపురమును జూచిన నెవరికి తనివెదీరును?

విద్యుద్దీప్తప్రకరమహాసాదీప్యమానం నిశామాం ।

రత్నస్తోమద్యుతి సమలస్కంధపారావతానాం ।

వాసస్థానం సమధిగతసత్పుత్రికాదూపభాగ్భిః ।

వ్యాసప్రత్యైర్మునిభిరమవైర్భాసురం గోపురంతత్ ॥ 57

తా॥ రాత్రియందు మెరుపుదీపములచే బ్రకాశించుచు నానారత్నముల కాంతులవంటి కంఠకాంతలుగల పాపురములకును బొమ్మల రూపముతో వచ్చియున్న వ్యాసాదిమహర్షులకును నాశ్రయచు గూ గోపుర మొంత యింపుగనో యుండును.

చరకరీతి గోపురం సరసరజ్జనవ్రజం ।

పమోదవారిరాశి మజ్జనేనతృప్తమానసం ।

యదీయదశః సేన పూర్వజన్మపాపసంచయో ।

ఝడిత్యశేషమాహుతిర్భవేదపూర్వపావకే ।

58

తా॥ ఏగోపురమును జూచినమాత్రముననే పూర్వజన్మకృతపాపములన్నియు భస్మమగునో యాభద్రాద్రిగోపురము కన్నల పండువుగా గనబడుచుండును.

చత్వారి పంచాపిషడాననాని । సహస్రవక్త్రాణ్యధవాపిలభ్యా ।

తద్గోపురస్వాఖిలవర్ణనాయ । నేశామనుష్యాః కిమతాల్పపుణ్యాః ॥ 59

తా॥ నాలుగు, అయిదు, ఆరు, వేయియేసి నోళ్లుగల దేవతలైన నాగోపురమునంతను వర్ణింపలేనప్పుడు ల్పపుణ్యులగు మానవులచేత నేమియగును.

సహస్రనేత్రైస్సతతం విలోక్య । సహస్రవక్త్రేరపి వర్ణయిత్వా ।

స్వర్ణేశ్వరోవా భుజగేశ్వరోవా । యద్గోపురం నా భవతాంహితృప్తా ॥ 60

తా॥ ఆగోపురమును ఇంద్రుడు వేయికన్నలతో నెల్లపుడు చూచియు శేషుడు వేయినోళ్ల బొగడియు తృప్తిజెందనేలేదు.

కైలాసశైలః కిముగోత్రరాజః । ఉత్తాధవాశైలసుతాధవస్య ।

భద్రాద్రిరామాలయ సన్నికషేః । వ్రాయస్త్విదం గోపుర మేవనూనం ॥ 61

తా॥ భద్రాద్రిరామాలయమువద్ద నిది కైలాసమా లేక యీ శ్వరుని యెద్దా? యని కొందరు సందేహపడి యవి రెండును నిట నేల యుండును? బహుశః యిది గోపురమే యైయుండుననుకొందురు.

ఉత్తైవసాకాదయ మీశ్వరస్య । శ్రీరామసేవాధా మువాగతస్య ।

యతోస్య శృంగాగ్రతలేః భాతిహ్యుత్థాతలగ్నా కిల మేఘమృతాన్ని ॥ 62

తా॥ మఱికొందరు ఇది శ్రీరాముల సేవింపవచ్చిన యీశ్వరుని నందివాహనమే దాని శృంగాగ్రముల నది కుమ్మిన మేఘమృత్తికకూడ నున్నది యందురు.

వింధ్యం పూర్వ వధామానం కదాచి ।
 తుభ్యోద్భూతౌ వారము మాసమానాని ।
 కైలాసాద్రిం వధామ్యునం త్విదానం ।
 కోవాకుర్యాద్భష్టరేగం పృథివ్యాం ॥

63

తా॥ ఇంకను కొందరు మారమునుండి యాగోపురమును జూచి
 పూర్వముకప్పుడు ఇట్లే యెదిగిన వింధ్యపర్వతమును తన శిష్యుడుగాన
 మామానుభావుడగు నగస్త్యమహాముని వంచి లోకోపకారము చేసెను.
 ఇప్పుడి కైలాస మెదుగుచున్నదే లోకమున దీని నెవ్వరు మాన్యగల
 రని దిగులుపడుదురు.

క శ్వాణోత్సవమండగాయ సుధమా లిప్తతు యద్గోపురం ।
 కైలాసం పరివధామానశిఖరం విధ్యాద్రివత్కేనచిత్ ।
 మత్వారాత్రిదినేశ్వరౌ పురహరం సంప్రాధామ్యేతేఽధునా ।
 కైలాసాచలవారణం కురువిభోవాహీతి విశ్వేశ్వరం ॥

64

తా॥ వీరువారననేల సూర్యచంద్రులు కశ్వాణోత్సవ సమయ
 మున నలంకారమునకై సుధాలిప్తమగు నాగోపురమును జూచి యే
 కారణముననో కైలాసము వింధ్యమువలె నెదుగుచున్నదనుకొని మహా
 ప్రభో! కైలాసపతీ! ఈ కైలాసమును మా దారికడ్డమురాకుండ
 వాపుమని ప్రాధికంచుచున్నారు.

—♦ ఇంద్రనారద సంవాదము. ♦—

క స్మన్నారద ? భూతలాత్; సురమునే ! భూలోకవార్తాద్యకా ? ।
 వజ్రే ! వింధ్యవదేనతేద్య; కిమిదం ? కైలాసనామగిరిః ।
 హేతుఃకోఽస్య ? నగమ్యతే; కథమిదం జ్ఞాతంత్యయా ? దశేనాత్ ।
 ఆరాత్కిం ? నహిదూరతః; ననహితద్భద్రాచలే గోపురం ।

65

తా॥ నారదా ! యెక్కడినుండి ? భూలోకమునుండి; సుర
 మునీ ! భూలోకవార్తలేమి ? వజ్రధరా ! ఇప్పుడు వింధ్యమువలె నెదు

గుచున్నది; అదియేమి? కైలాసపర్వతము; కారణమేమి? మఱి
నేమైన జగడము పెట్టితివా? నేనెగుగను; అయిన నిది నీకెట్లు తెలి
సెను? చూచుటచేత; దగ్గరకు పోయిచూచితివా? లేదు దూరము
నుండియే చూచితి; కాదుకాదది భద్రదాచలగోపురము.

—♦ అధ్యయనోత్సవ మండపము. ♦—

నానారత్నవిభావిభాసిత మహాచిత్రేరలంభూషితే ।
యస్మిన్నధ్యయనోత్సవే ప్రతిదినం మత్స్యకూరూపవహాన్ ।
సీతాలక్ష్మణస్త్రయ్యతః కలరవాన్ శ్రీవాళురాన్ సేవతే ।
శ్రీరామోనిశ్చేష్టి గోపురవరస్యదీప్య సౌమండపః ॥

66

తా॥ నానారత్న కాంతుల చిత్రువులచే నలంకరింపబడిన యధ్య
యనోత్సవమండపమీ గోపురమునకు నత్తరిదిశయందున్నది. అధ్య
యనోత్సవదినములలో సీతాలక్ష్మణసహితుడై మత్స్యకూర్మాది రూప
ములతో రాముడందు వేంచేసి కలవరములగు వాళురముల వినును.

♦—చుట్ట కోవెలలు. ♦—

విష్వక్సేనహయారంగపతయస్సంతానగోపాలకః ।
శ్రీవారాయణ వేంకటేశనరదాః కోదండరామోపరః ।
గోపాలోవరకృష్ణసాగరపరః శ్రీవాసుదేవోఽపరః ।
గోదాచైవవరాహక ప్రభృతయ స్సౌత్యత్రసాలాంతరే॥

67

తా॥ విష్వక్సేన, హయగ్రీవ, రంగనాయక, సంతానగోపాల
నారాయణ, వేంకటేశ, వరదరాజ, కోదండరామ, కృష్ణసాగరగోపాల,
పరవాసుదేవ, గోదా, వరాహస్వాములును;

కూరేశశ్చ పరాంకుశశ్చ పరకాలాఖ్యాతయోగీశ్వరః ।
యోగీభూతిసమూహ్వయో వరవశ్రీప్రనారాయణః ।

శ్రీరామానుజ భక్తిసారవిదితా యోగీసరోనామకః ।

సంత్యేతే మునివాహనోఽత్రపరిత శ్రీవిష్ణుచిత్తాదయః ॥ 68

తా॥ కూరేశ, పగాంకుశ, పరకాలయోగి, భూతయోగి, వర
వరయోగి, విప్రనారాయణ, రామానుజ, భక్తిసార, మునివాహన,
విష్ణుచిత్తాదులగు, మహాభక్తులును నీమండపము మొదలుగ రామాల
యమునకు చుట్టును ప్రాకారముగ నేర్పడిన దేవళముల నుందురు.

పురందరదిశిస్సురన్నకురముఖ్య విభాజితం ।

ద్వైతానందసశలాకికావృత చతుర్దిశం రాజతే ।

అమోత్సవపదం ప్రదక్షిణః ధాతుతద్దర్శనే ।

సదాధరణిజా ధవప్రతికృదిదర్శదృశ్యతే ॥ 69

ఈ రెండవప్రాకారమున తూర్పుగా నొక పెద్ద నిలువుటద్దము
తోడను, చుట్టు నమర్పబడిన నినుపకటకటాలతోడను, రమ్యమగు
సమావాస్యమండపమున్నది. చుట్టు నేవ యపుడందలియద్దమునరాము
లవారి ప్రతిబింబదర్శనము చేతురు.

ప్రాచ్యామేవచకాస్తి సర్వవిదితో గోపాలదేవాలయః ।

తస్మాద్ద్రామపదాంకితోఽర్కడిశి తద్భద్రస్య మూర్ధామహా ।

స్తభాద్వాలసతస్తదాలయ పురోభాగే శిలాస్మితౌ ।

యత్ప్రభాజతిశాసనాశిరమలా ప్రాచీనపుణ్యాత్మనాం ॥ 70

తా॥ తూర్పుదిశనే గోపాలదేవాలయమును దానికిదక్షిణమున
రామపదాంకితమగు భద్రుని శిరముగల గుడియు గలవు. భద్రునిశిర
మున కెదురుగ రెండు శిలాస్తంభము లున్నవి. ఆ స్తంభములపైని
ప్రాచీనపుణ్యాత్ముల శాసనము లున్నవి.

మధ్యేస్తంభయుగస్య చిహ్నతమ భూ త్ప్రతాపదద్వంద్వకం ।

రేఖాభిధ్వజ శంఖచక్రకులిశాభాతవాపాంకుశకారాభిరత్నజ్వలం ।

భాజచ్ఛత్రపాలాండజప్రముఖ సద్రావాభిరత్నజ్వలం ।

దృష్ట్వా దుష్టానసేస్తనం నపి బతేప్రాయః పునర్మానవః ॥ 71

పశ్చిమావన గోపాలకృదపి ధ్వస్తాఘసంఘోరగా ।

కూతుస్సర్వమసౌకదాపి పితృప్రాయానజగ్గాంతరే ॥

తా॥ ఆ స్తంభములనడుమ శంఖచక్రాది రేఖలుగల సీతాపద
ద్వంద్వమున్నది. భక్తియుక్తులై యా షడద్వంద్వ సేవజేయువారిక
నెన్నడును తల్లిపాలు త్రాగరు. (ముక్తి నొందుదురు.)

భద్రస్యనూర్ధ్వేఽ ముఖమండపేతు ।

స్థిత్యానుధాం యచ్ఛతిమోహినీత్వం ।

ప్రాప్తస్సూరాణామివదైత్య శత్రుః ।

స్థితాపతి ర్భర్మఘడే న నృణాం ॥

72

తా॥ భద్రునిశిరమున కెదురుగనున్న ముఖమండపమున స్వామి
మోహినీరూపమున వేంచేసి దేవతలకువలె నరులకమృతమును బంగరు
కలశముతో బంచిపెట్టును.

యైరాప్తం త్వమృతం భవంతివిబుధా యై ర్నాప్యతేతేఽనురాః ।

ఇత్యాఖ్యంతితదాతదేవ మనసిక్ష్టిప్యాతు తత్ప్రాంజసా ।

తత్ప్రాప్తం సకలాజనా. అ పి తదాకోలాహలం కుర్వతే ।

శృత్వా యం విబుధాస్సృరంతి మనసా దేవాసుగాయోధనం ॥

73

తా॥ అప్పుడు అమృతముదొరకినవారు దేవతలనియు దొరకని
వారు రాక్షసులనియు వాడుక. కావున నక్కడికివచ్చిన వేలకొలది
జను లధికారు లెంతయూపిన నాగక యమృతము దొరక జేమో యను
నాదుద్ధాతో నతి కోలాహలముచేతురు. అప్పుడివిని పెద్దలు పూర్వము
జరిగిన దేవాసురయుద్ధమును తలచుకొందురు.

ప్రాకారభూతాదిశి దక్షిణస్యాం । ఆ గోపురంరాజతి రమ్యపంక్తిః ।

దేవాలయానాం కిల రాజ్యలక్ష్మీ । శ్రీభర్మసీతాముఖ దేవతానాం॥

74

తా॥ దక్షిణదిశను ప్రాకారముగానున్న దేవశముల కనకసీతా
ది దేవతలు కలరు.

వి

హిరణ్యదేవాలయ యామృతభాగే । శిభాతియ ద్దక్షిణగోపురం తత్

తస్మాత్తు సోపానపరంపరాస్తి । యస్యాశ్చపార్శ్వే కరవీరవృక్షః ॥

75

తా॥ బంగరు దేవళమునకు దక్షిణమున దక్షిణగోపురమును
అ గోపురమునుండి క్రిందికి దిగుటకు మెట్లును, నా మెట్లుప్రక్క నొక
గన్నేరుచెట్టును గలవు.

పశ్చాన్ముఖస్య రఘువీరవరాలయస్య ।
కైలాసపర్వతనిభస్య చ గోపురస్య ।
మధ్యేవిభాతి దశతాళసముచ్చ్రయాధ్యః ।
స్తంభస్సదా గరుడకేతు విరాజమానః ॥

76

తా॥ పడమరముఖముగానున్న రామాలయమునకును, కైలాస
మునలెనున్న గోపురమునకును నడుమ పదితాళభోడుగు గరుడధ్వజ
స్తంభమున్నది.

విపులముఖమండపః పురా । రచితో గోపనమంత్రాణా స్త్రీయః ।
అధునాపి తదగ్రభాగ ఆస్తే । వలయాకారక తాళలక్షణం ॥

77

తా॥ రామ దేవాలయముకెదుట పెద్ద ముఖమండపము కలదు.
దాని ముందువైపున తాటిచెట్టుండుటచే నర్ధచంద్రాకారముగ మలిచి
యమర్చిన చూరురాయి యిప్పటికిని నక్కడ నొక తాటిచెట్టుండునది
యను కథకు తార్కాణముగ నున్నది.

దమ్మక్కా స్వప్నమధ్యే నయనవిషయతాం వ్రాప్యరామశ్శశంస ।
యత్తాళస్యైవమహ్యం నయఫల్గుమితితాం తస్యతాళస్మసత్వాత్ ।
తత్కాలేతత్రైభ క్త స్తదపహృశీకృతౌ భీతిముద్వోధయిష్యత్ ।
వృత్తాకారంశిలాయా వ్యరచయదితీత స్మండపవ్యప్రసిద్ధిః ॥

78

తా॥ పోకల దమ్మక్కకు కలలోగనపడి యే తాటిచెట్టుపండును
నాకు సివేదనచేయుమని రాముడుచెప్పినో యాకాలమున నాతాటిచె
ట్టచటనుండుటచే దాని తీసివేయుటకు భయపడెనని మనకు దోచుటకు
రాముడానాచూరురాతి నల్లు మలిపించెనని చెప్పుదురు.

—♦ ఆంజనేయస్వామి. ♦—

శ్రీరామనామ వచసా సతతంబ్రువాణ ।
 శ్రీమూరుతిజ్ఞాయతి బాష్పపరీతనేత్రః ।
 తాక్ష్యధ్వజస్యముఖభాసురమండపస్య ।
 మధ్యే రఘువర దర్శనమాగ్గ ఏవ ॥

79

తా॥ గరుడధ్వజమునకును, ముఖమండపమునకును నడుమ రా
 మునికెదురుగ నెల్లపుడును రామనామ జపముజేయుచు నానందబాష్ప
 పూరితలోచనుడైన యాంజనేయుని యాలయము కలదు.

ప్రానాదస్యపురః పురశ్చమహతః శ్రీగోపురస్యాప్యధః ।
 రేతిద్వార తటావరోహణ మహాసోపానమార్గస్యచ ।
 పాశ్వేయమంగళచిత్రకూటభవనే సాయోజ్యహస్తాపుభౌ ।
 రామానుగ్రహకాంక్షిణాహనుమతా సర్వత్రసంస్థీయతే॥

80

తా॥ ఈమూరుతి రామానుగ్రహమునకై దేవళమునకెదురును,
 పెద్దగోపురమున కెదురుగ క్రిందను, నిత్తడిద్వారమునుండి దిగు సోపా
 నముల ప్రక్కను చిత్రకూటమునను నెల్లయెడల కాచుకొనియుండును.

—♦ గర్భాలయము మూలస్వామి. ♦—

నరామో నసీతా నభద్రాద్దిరేషః ।
 నవారామ భక్తాః పరీతాః కిలామీ ।
 సమేతశ్శియా నిత్యసూరివజేన ।
 మహావిష్ణురేవైషవైకుంఠవాసీ ॥

81

తా॥ గర్భాలయమున మూలస్వామినిజూచిన నీతడు రాముడు
 నుగాడు ఈమె నీతయునుగాదు చుట్టును వీరు రామభక్తులును గారు.
 ఇది భద్రాద్రియుగాదు; ఇక నేరున; ఇది వైకుంఠము మహాలక్ష్మితో
 డను నిత్యసూరులతోడను గూడిన మహావిష్ణువీతడేనని తోచును.

చతుర్బాహుమత్వాచ్చ శంఖారిమత్వా
 ద్గుత్తద్వజత్వాద్దయా సయతత్వాత్ ।
 అమేయప్రభాపుంజసంయోగవత్వా ।
 స్మహావిష్ణుడేవై ప్ననైకుంఠవాసీ ॥

82

తా॥ చతుర్బాహుడగుటచేతను, శంఖచక్రముల ధరించుట
 చేతను, గరుడధ్వజుడగుటచేతను, అపరిమితానిర్వాచితేజోయుతుడగు
 టచేతను, నీతిడు లక్ష్మీగహితుడగు శ్రీహరియే.

విరజానహి గౌతమీత్వీయం ।
 నహిభద్రాద్రిరయం రమేశలోకః ।
 హరిరేషనలక్ష్మణాగ్రజో ।
 నహిసీతాసుదతీరమైవసాక్షాత్ ॥

83

తా॥ మరియు నీనది విరజగాని గౌతమికాదు, నైకుంఠముకాని
 యిది భద్రాద్రికాదు, ఈతడు శ్రీహరియేకాని రాముడుకాదు, నీమె
 యు సాక్షాల్లక్ష్మికాని సీతకాదు.

నహరిర్మదిదోశ్చతుష్టయం । కథితం రాఘవపర్ణనే క్వచిద్వా ।
 నిరగాదయమూజసాయతో । భువనాత్స్వాదను నిర్జగమలక్ష్మీః ॥ 84

తా॥ ఈతడు నైకుంఠనివాసికానిచో రామునకునాల్లుచేతులున్న
 ట్లక్కడనైన వర్ణించిరా? భద్రునకిచ్చిన వరమును మఱచితి గదా
 యని త్వరగా శ్రీహరి వచ్చినందున లక్ష్మీయు వెంటవచ్చెను.

గర్భాలయస్యాపి ముఖేవిశాలా । శాలాస్థితన్మండప పూర్వదేశే
 తస్యాం ప్రభుత్వోత్సవమన్వహంచ । నిత్యాగ్నిహోత్రం చలతీశ్వరస్య॥

తా॥ గర్భాలయమునకు ముఖమండపమునకును నడుమ నొక
 విశాలమగు నొకణము కలదు. అందు ప్రతిదినమునను నిత్యాగ్నిహో
 త్ర ప్రభుత్వోత్సవములు జరుగును.

దంతధావనమహాత్మవాయవై । నిర్మితం లసతిచాత్రమందిరం
తత్రరామముపవేశ్యచాన్వహం । కారయతిఖలు దంతధావనం॥ 86

తా॥ అచటనే దక్షిణపువైపున దంతధావన మందిరమున్నది.
అందు స్వామిని వేంచేయుపజేసి దంతధావనము చేయుతురు.
దంతధావనగృహదనంతరం । జానకీరఘుకులావతంసయోః ।
భూషణప్రకరమందిరం వరం । రాజతే వృథావాటసంవృతం ॥ 87

తా॥ దంతధావన మందిరము నానుకొని దిట్టములగు తలుపులు
గల సీతారాముల భూషణశాల కలదు.

—♦ రామాంతఃపురము. ♦—

కించాంతఃపురమందిరం విలసతి । శ్రీజానకీరామయోః ।
నానాలేఖ్యక చిత్రపుంజదుచిరం । సద్దర్పణభాజితం ।
రత్నస్ఫటికరాజతాంగవిల । సత్సర్వంక రత్నాన్వితం ।
విద్యుద్దీప సహ సృకాంతికలితం । శ్రీమద్వితానోజ్వలం ॥

తా॥ మరియు నావిశాలాంకణమున నుత్తరదిశను సీతారాముల
యంతఃపురమున్నది. పలురకముల బొమ్మలును, పటములును, సద్దము
లును; రత్నాలకోళ్ళును స్ఫటికాలపట్టెలును, వెండిచిరికీలును గల దివ్య
మైన మంచమును, దేదీప్యమానమగు చాందినియు మెరుపుదీపములును,

కస్తూరీనళదాసితాగరుచయ శ్రీగంధవిస్ఫుర్జితం ।
మల్లీకేశర జాజికాముఖసుమప్రాగ్భారసంశోభితం ।
ద్రాక్షాసారమధూళికా రతిఫలప్రఖ్యాసవైస్సత్ఫలైః ।
రంభాదవ్యరసాలదాడిమముఖైః ప్రద్యోతితం సర్వతః ॥ 89

కస్తూరీ, వట్టివేళ్ళు, కృష్ణాగరు, శ్రీగంధమును, మల్లెలు, పొగ
డలు. సన్నజాజులు మొదలగు పూలును, ద్రాక్షాసార, మధూళికా,

గతిఫలాదులగు నాసవములును, రంభా, రశ్మి, దాడిమాడులగు ఫలములును, నాయంతఃపురమున నుండును.

స్వరాకారవిరాజితైర్బహుతరైస్తాంబూల పరేరపి ।

ముక్తాచూర్ణశలాఽఽకోటిసహితైః కర్పూరకోశైస్తథా ।

రాజత్కేసరి పత్రికాక్షకలితైశ్చైలాలనంగాదిభిః ।

పూర్ణా నిస్తులవస్తురంజిత తమంకామస్య సందీపనం ॥

90

తా॥ మఱియు బంగరుకాంతిగల తమలపాకులతోడను, వెండి సున్నపుకాయలతోడను, కర్పూరపుబరణులతోడను, కుంకుమపువ్వు, జాజికాయ జాపత్రి ఏలకకాయలు లవంగాలు, నివినవియసనేల సాటి లేని యచూర్యవస్తువులతోడను నిండి నిత్యకామసందీపనమై యాయంతఃపురము రాజిల్లును.

ముక్తాజాలవిభూషితాంతర మహావజ్రోల్లసచ్ఛ్చంఖలా ।

బద్ధామూల్యమణిప్రవేశవిలసన్మం చోజ్వలే భాసురే ।

యస్మిన్ సంవిశత్ప్రపభా జ్వనకజాజానౌతయాజాయయా ।

భక్త్యాచమరశీఘ్రైః సత్తినయైచ్చిద్రాపయంత్యన్వహం ॥

91

తా॥ అందు వజ్రపుగొలుసులకు ముత్యాలదండ లలంకరించి చాందినికి పెద్దపెద్ద వజ్రముల వేలాడగట్టియున్న యుమ్మాలమంచము కలదు. దానిపై సీతాపతి సతితోశయసింప భక్తులు ప్రతిదినమునను వింజామరలతో వినయపూర్వకముగ పీచుచు స్వామిని నిద్రపుచ్చుదురు.

నిద్రాపయిత్వా నిశిరమ్యగీతై । ర్నిర్యాంతు దద్ధ్వారతలాద్ధిభక్తాః ॥

దిక్పాలకానామథజాగృతేతి । సంబోధ్యతేయాంతి గృహాయనిత్యం ॥ 92

తా॥ భజనపరులు శ్రావ్యములగు పాటల పాడిపాడి స్వామివట్లు నిద్రపుచ్చి మెల్లగ నుత్తరద్వారమునుండి వెలుపలికివచ్చి దిక్పాలకులారా మాసీతారాములు నిద్రించుచున్నారు జాగ్రతగా నుండుడని హెచ్చరించి యిండ్లకుపోదురు.

అస్తుతరస్యాందిశి గోపురంచ । తస్మా ద్భహీరాజతిమండపశ్చ
యో ద్వాదశీమండపనామధేయం । గతస్తదారామవిభోన్నివేశాత్ ॥ 93

తా॥ ఉత్తరదిశనుకూడ నొక గోపురమున్నది. దానివెలుపల
నున్న మండపమున ద్వాదశినాడు స్వామి వేంచేయును గాన దాని
ద్వాదశీ మండపమందురు.

భువననిధికుమార్యా ద్వాదశీ మండపాగ్రే ।

పరిలసతి మహీయానాలయో భద్రశైలె ।

పరిణతగురుపుణ్యః కృష్ణమాచార్యనామా ।

వ్యరసయదిమ ముచ్చైస్థానమాకాంక్షమాణః ॥

94

తా॥ ద్వాదశీమండపమున కెదురుగ పూర్వపుణ్యము ఫలింపగా
మంచిబుద్ధిపుట్టి కామసముద్రం కృష్ణమాచార్యులు మహాలక్ష్మి యాల
యమును గట్టించెను.

ఏకాదశీమండప ఏక ఆస్తే । శ్రీ ద్వాదశీమండప పూర్వభాగే

యస్మింస్తుగోష్ఠీ కిల నైష్ఠవానాం । జేజీయతే దాశరథేః పురస్తాత్ ॥ 95

తా॥ ద్వాదశీమండపమునకుతూర్పుననేకాదశీమండప ముండును.
ఏకాదశినాడు స్వామి నందువేంచేయించి శ్రీనైష్ఠవులుగోష్ఠీసలుపుదురు.

భద్రాద్రేశ్శిఖరేస్థితస్య మహతశ్శ్రీరామదేవాలయః ।

ప్రాకారస్య ధనేశదిశ్యతులితా సోపానపంక్తిః కృతా ।

తద్ద్వారా నవమండపే ౭ తుతసమా గోపాయసీతాపతిః ।

సీతాలక్ష్మణసంయుతో ౭వతరతి స్వర్ణాలయాదృఢతలం ॥

96

తా॥ భద్రాద్రిపైనున్న శ్రీరాముల స్వర్ణాలయమునుండి స్వామి
యుత్తరదిశనుండి దిగుటకు సోపానములున్నవి. శ్రీరామనవమినాడు
తలబ్రాలు పోసుకొనుటకు రాముడా మెట్లమీదనుండి క్రిందికిదిగి నూ
తన కల్యాణమండపమున బ్రవేశించును.

ప్రత్యంతశైలేః స్తిహి భద్రశైల । పన్నాద్విభాగే నరసి హదేవః
ప్రాసాద సోపానసరంపరాస్య । శ్రీసూర్యవీధాం పరిదృశ్యతేష్మ ॥ 97

తా॥ రామాలయముండు భద్రాద్రికి పడమటనుండు గుట్టపైని
నరసిహస్వామి మాలయము కలదు. దాని సోపానములు సూర్యవీధి
లోనికి యున్నవి.

— శివాలయము —

శ్రీరామలింగేశ్వర ఏవనాక్షాత్ । క్షేత్రస్య విభాజనముకస్య
తాసతస్తే కల దక్షిణాక్షాత్ । దిశ్యేవ పశ్చిమైశ్వరసంయుతః ॥ 98

తా॥ నాక్షాదామలి గేశ్వరుడు భద్రాద్రికి క్షేత్రపాలకుడు,
ఆ దేవుడు పశ్చిమైశ్వరునితో రామాలయమునకు దక్షిణదిశ మిందును
మన జన్మగృహం విహాయకో । మహిమానం న జహతిభూతలే
పురహా పుంపాకాహ్లాభా । న్నను భద్రా చల పూర్వరేయతః ॥ 99

తా॥ ఇల్లువిడచి పరదేశముపోయిన నెందు గౌరవమును కోలు
పోడు ? పురహరునియంతవాడు భద్రాచలమున నూరికాపువాడాయె
ను చూడును.

గ్రామస్య కన్యావ్యధికారభాగ । ప్యయోగ్యవవాన్య పురేపిదాన్యే
ర సాసుతాకాంత పురేనివాసి । కైలాసనాథోఽత్ర నిదర్శనం నః ॥ 100

తా॥ ఒకయూరి యధికారి మఱియొకయూర బంటును గాడను
టకు శ్రీరామునియూర క్షేత్రపాలకుడుగ నున్న కైలాసనాథుడు
నిదర్శనము.

అప్తైశ్వర్యయత స్సదావితరణామాన్యేభ్య ఇత్యంజనా ।
బుద్ధిం స్ఫూరయితుంవసన్ లఘుతరై భద్రాద్రివాదేశివః ।
శిశ్వద్భాగవరస్య రామన్మపతేః క్షేత్రం స్వయంపాలయన్ ।
దీనబ్రాహ్మణవ ద్గీర్ణతనయా యక్తోదరీదృశ్యతే ॥

తా॥ అష్టయ్యశ్వర్యములున్నను నవి యితరుల కిచ్చుటకుగాని
తా ననుభవించుటకు గాదని లోకుల కూహగలుగునట్లు చేయుటకై
శివుడు భద్రగిరివద్ద చిన్నగుట్టపై కాపురముండి స్వయముగ నానా
భోగపరుడగు గామునిక్షేత్రమును గాయంచు వార్వతితోడ పేదబాపని
చందమున గనపడును.

మూఁసో నిందతుభాగ లేశరహిణో విశ్వేశ్వరోత్రేతివా ।

విష్ణోరభ్యధికత్వవల్లన పరశ్శ్రీనైష్ఠవోనందతు ।

అష్టైశ్వర్యయుతస్య శంకరవిభోరారాధనస్య ధ్రివం ।

నానాభోగపరంపరేతిఫలితం రామేణజోఘుష్యతే ॥ 102

తా॥ మూఁసు భోగలేశము నెరుగనివా డేమి విశ్వేశ్వరుడని
నిందించినను, శ్రీనైష్ఠువును మానిష్ఠువే నానాభోగముల ననుభవించును
గాన నెక్కువవాడని పొంతించిన రాముడుమాత్రము తా ననుభ
వించు నానాభోగములును నీశ్వరారాధనకు ఫలమనినాటించుచుండును.

విష్ణోస్తుష్టిఫలంభవే దతులితం శూలంశివస్సధ్రివం ।

చక్రంవాస్తు శివార్చనేనహరిణా లబ్ధాకిమేతేననః ।

తత్తత్కార్య సమధానాయతనిమా స్వీకారకార్యేరతా ।

వేతౌత్వదశా విచారసమయే త్వద్వైతమేవానయోః ॥ 103

తా॥ శివునకు శూలమును విష్ణునిచ్చెను గాన విష్ణు వెక్కువవా
డని వైష్ణవుడును, విష్ణువునకు శివుడు చక్రమునిచ్చెను గాన శివుడే
యెక్కువయనిశైవుడును వాదమాడుదురు. కాని దానితో మనకేమి?
ఆయా పరుల నెరవేర్చు నపుడుభయులు నొకరికొకరు లొంగుదురు.
తత్వవిచారసమయమున నిద్దరకు నద్వైతమే.

ప్రాతర్మధ్యందినే చాప్యహ నివిరమితేయత్రభేర్యాదికాని ।

ఘుష్యంతే రామచంద్రప్రభు కులనియత ప్రభవవ్యోతనాయ ।

యట్టా శ్రీరంగనాథోపసత్తనిరచితే సౌధరత్న ప్రియూభ్యాం ।

సోమః ప్రత్యంతశైలశ్శ్రీయతి యసునశం సర్వతోయస్సృపూశ్చ॥ 104

తా॥ త్రిసంధ్యలయందును రాముని దేవాలయము ముందర
రాజచిహ్నముగా మోగించు వాద్యములు ఏగుట్టపైని వాయించబడు
నో రామాలయమునకు దక్షిణముననున్న యా గుట్టపైని రంగనాయ
కులు యిద్దరాండ్రితో రమ్యమగు దేవళమున సుఖముగ నుండును.
దానిచుట్టు నూరున్నది.

—♦ వేంకటరమణ హరిదాసుగారి యన్నసత్రిము. ♦—

శ్రీరంగేశ్వరశైల దక్షిణతటే విహారియాలంకృతే ।
శ్రీమద్వేంకటశబ్దపూర్వ రమణ పృథ్విత ధర్మాలయః ।
ఆస్తే లక్ష్మణ మైథిలీపహచరో రామశ్చకాత్యాయనీ ।
పూజ్యంతే పురహఃచయత్రిసతతా నిత్యాన్నదానస్థలే ॥ 105

తా॥ రంగనిగుట్టకు దక్షిణమున నొకవీధికలదు. అందు స్మార్త
శాస్త్రానుల యిండ్లును, పండితులు వేంకటరమణ హరిదాసుగారి
యన్నసత్రిమును కలవు. ఆసత్రిమున నొక పంచాయతనశివాలయము
కలదు. మఱియు సీతారామలక్ష్మణులును జగదంబయు నా నిత్యాన్న
దాన స్థలమున చూజింపబడుచుందురు

ఏతావతానన్వనుమేయమస్య ।
మనోబలం శ్రీరమణాభిధస్య ।
యాచ్ఛాంవిసా ప్రత్యహమన్నమద్ధా ।
సహస్రశో ౭ న్నాతురకోటయే ౭ ధాత్ ॥ 106

తా॥ ఆ వేంకటరమణ హరిదాసెవ్వరిని యాచింపకయే సత్రి
దినమున నన్నిజాతుల యన్నాతురులకును నన్నముబెట్టుచుండుటచే నా
మహానీయు డెంత మనోబలముకలవాడు యనితోచును.

మానం జన్మాంతరవితరణం సూచయత్యత్ర జన్మ ।
నేవం యాచ్ఛావిరహిత మహాద్యుమ్నలాభోఽనస్య ।

నోచేదేన కథనువిరచి నైష్ఠికబ్రహ్మచారి ।

దైన్యహిత్యాధననుధిగమే నన్నదానాయశశ్శత్ ॥

107

తా॥ “వైష్ఠికబ్రహ్మచారి” యనుపామెత యీమహా
నీయునివాటి వాచలం వెలువడియుండును. కాకున్న నీ వైష్ఠికబ్రహ్మ
చారి యాచా దైన్యములేకుండ వేలకొలది జనుల కన్నదానము నెల్లు
చేయగలిగెనా ?

కిం చాత్యంతవ్యామృతం హృదయేనో ।

రామస్వాధేకాంతో ముండవో యత ।

వాకామాల పాత్రజాతం ప్రభూతం ।

యత్సాహస్ర బ్రాహ్మణానాం సృచ్చ ॥

108

తా॥ మఱియు నీ బ్రహ్మచారి రామనికై యుచ్చట గట్టించిన
మండపమును, కళ్యాణోత్సవసమయముంజేయు సుతర్పణకు సంపాదించి
బడిన పాత్రసామగ్రియు నాశ్చర్యమును గలిగించును. ఏలన, నీరెండు
పనులును జమీదారులవంటివారు చేయదగినవే !!! ఆ పాత్రసామగ్రి
యొక్కసారి వేయిమంది వంటకు సరిపోవును.

శ్రీమానధ్యయనోత్పవేషు నృహరేః । రామోక్షనానోవపుః

నైకుంతాఖ్యమనఘోస్సవే ప్రచలితే । చైకాదశేపర్వణి

అన్యస్మిన్నపిరాత్రి పర్వదివసే । నిత్యాన్నదానస్థలే

విభ్రాజచ్ఛతురశ్రమండపతలే । విశ్రమ్యయాతచ్ఛయా ॥

109

తా॥ ఆ మండపమునకు శ్రీరామచంద్రపూజులు అధ్యయనోత్స
వములలో నరహరిరూపుదాల్చిననాడును, ముక్కోటిప కాదశి నాడును,
రాపత్తు ఉత్సవములలో నొకనాడును స్వస్వరూపముతోడను వచ్చి
కొంచెము విశ్రమించి తనయిచ్చవచ్చినట్లు బోవుచుండును.

కళ్యాణోత్సవనాసరేషుమిశతా మన్నాతురాణాం నృణాం ।

సత్రాగారమిదం తూర్ధేఽపివిమలా స్నానాయనాగతమీ ।

నన్యాతా మది చైత్రాగోనమిహ కుర్రాన్చిమాతప్యతాం ।
హాహాకార రవంతదాప్రచలితం కోవాకధంవారయేత్ ॥

110

తా॥ సీతాకళ్యాణోన్మేష సమయమున చన్నాతుకులై వచ్చిన
వేలకొలదిజనుల భోజనమున కీ సత్రమును, స్నానశానాదుల కావిమల
సలిలయగు గోతమియు లేకున్న నప్పుడు చైత్రమాసపు యెండకు పదిత
మించు జనులలో గలిగిన హాహాకారము నేనడెట్లు వారించును.

స్మార్తబ్రాహ్మణబృందగేహాచయ ప్రస్మాత్పరం వర్తతే ।
మూలస్థాపిత వాయుసూనునిలయ శ్చాశ్వత్థశాఖీమహాకా ।
చక్కాకారపితృదిణాకా విలపితశ్శశ్వజ్జనై స్సేవితః ।
శాఖావ్యూహానివిష్టపక్షినివహై రాకూజితోఽస్త్యేకతః ॥

111

తా॥ ఆ సత్రముతర్వాత వావీధిలో స్మార్తబ్రాహ్మణుల యిం
డ్లును, చక్కాకారముగ నరుగుగట్టకు మొదట నాంజనేయుని బ్రతిష్ఠించిన
యొక రావిచెట్టును గలవు. ఆ యగుగ్గునైన జనులు గూర్చుండి కోలా
హలము జేయుదురు. చెట్టు కొమ్మలపై పక్షులు కలకలముచేయును.

అశ్వత్థవృక్షోత్తరదిగ్విభాగే । వీధ్యాంస్థితామూం ద్విజగేహమధ్యే
పాల్వంచ రాష్ట్రాధిపతేశ్చ కాస్తిగృహంపితౄలంబహువాసయోగ్యం ॥

112

తా॥ అరావిచెట్టున కుత్తరముగ నున్నవీధిలో బ్రాహ్మణుల
యిండ్లనడుమ పాల్వంచ రాజావారి బహుజనవాస యోగ్యమగు
గృహము కలదు.

—♦ పసినన్నాంజనేయులు. ♦—

గోదానర్వాస్తటమను మహాతంత్రిణీ పాదపానాం ।
శశ్వన్మార్గశ్రమ ముపగతై స్తైధిక్తై స్సేవితానాం ।
ప్రాంతే భక్తప్రవరరచితో నాయుసూన్యాలయోస్తి ।
యస్యోపాంతే జనతతికృతే నిష్ఠితా ధర్మశాలా ॥

113

తా॥ సూర్యవీధికి పడమటికొనను గోదావరియొడ్డున పెద్దపెద్ద
చింతచెట్లుండును. ఆచెట్లక్రింద మార్గశ్రాంతిలగు శైధికులెప్పుడు
శ్రమదీర్చుకొనుచుందురు. ఆచెట్లప్రక్క నొకభక్తుడు ప్రసన్నాంజనే
యుల యాలయము గట్టించెను. దానిప్రక్క నొక ధర్మశాల కలదు.

యః ప్రాతనిధ్యేంగ్లస్మపాలకస్య । స్థితోపినిర్గర్వి శిరోవిభూషా
మై తీమతానీదపిబాలకేన , ప్రదర్శయత్ కార్యధా స్వశౌర్యం॥114

తా॥ నిర్గర్విశిరోమణియైన యేమహానీయుడు తాను డిప్యూటీ
కలెక్టరు పదవినున్నను సూరిలోని పిల్లవానితోగూడ మైత్రీచేసెనో
కార్యవిధియందు మాత్రము స్వశౌర్యమును జూపెనో.

మరూరు లక్ష్మీనరసప్పనామా । మంత్రీశ్వరో నందవరీక శాఖి
గోదావరీ రమ్యతటప్రదేశే । స వాయుసూనో రకరోత్ప్రతిష్ఠాం॥115

తా॥ నందవరీకశాఖియగు మరూరు లక్ష్మీనరసప్ప యను నా
మంత్రీశేఖరుడు గోదావరియొడ్డున నీ ప్రసన్నాంజనేయాలయమును
గట్టించెను.

యస్మాదామమయం ప్రపంచమఖిలం పశ్యత్యసామారుతిః ।

తస్మాల్లోచనగోచరత్వమయత్తం జీవాత్మనాం వందనం ।

దుర్వాణాంజలిబంధనేన సతతం లోకస్యబోధాందిశ ।

త్యేవం నమ్ర ఉపైష్యతి త్రిభువనాదాన్నత్య మిత్యం తతః ॥ 116

తా॥ ఆ ప్రసన్నాంజనేయులు ప్రపంచము నంతను రామమయ
ముగ జూచును గాన కంటికిగనపడు జీవులకెల్ల వందనముజేయుచున్న
ట్లంజలిఘటించి ఇట్లు నావలె నమ్రుడగువాడు చివరకు ముల్లోకములకు
నధికుడగునని లోకులకు బోధించుచుండును.

భవిష్యత్సరజ్యేష్ఠభావస్యచిహ్నం ।

ప్రసన్నత్వమేవేతి లోకస్య శంసత్ ।

ప్రసన్నాంజనేయః ప్రభావం నిగీర్య ।
ప్రకాశం నమస్కార మేవాతనోతి ।

117

తా॥ నా భవిష్యద్భ్రష్టత్వమున కీ ప్రసన్నత్వమే గుర్తని
లోకులకు బోధించుచు ప్రసన్నాంజనేయులు దనప్రభావము నంతను
దాచి ప్రకటముగ నమస్కారమే జేయుచుండును.

—♦ గోదావరి. ♦—

రంగత్తుంగతరంగనంగతఘనా వహ్నిసుమ జ్యోతితే ।
సై వేయం కృతతాంప్రియాతి సురభా గోదావరీనిమ్నగా ।
లోకే సంపసునాగమస్యచలతాం సంసూచయంతీ తథా ।
కావేకష్టదశానివార్యతమతాం లోకస్య దృష్ట్యాం తతః ॥

తా॥ వషాణకాలమున తరంగములతో మేఘముల నందుకొను
నల్లున్న గోదావరి గ్రీష్మకాలమున కృశించి లోకమునకు సంపదాగమ
మస్థిరమనియు నెంతవారికైన కష్టకాలమున కష్టములనివార్యములయు
బోధించుచుండును.

క్వచిన్స్తుకరభీకరహృద తలాక్వచిన్నీరజై ।
యతాసితమణిప్రభైః పరివృతా మహాప్రస్తరైః ।
క్వచిజ్జలవిహంగమేర్ముఖకృతే తపస్తత్పురైః ।
ద్విజాళి జలగాహనైస్తపసి గౌతమీ శోభతే ॥

119

తా॥ ఒకదిక్కున మొసళ్లచే భయంకరములగు మడుగులతో
యు, ఇంకొకదిక్కున సరసనీరజములతోడను, మఱి మొకచోట నింద్ర
బిములవంటి నల్లని రాళ్లతోడను, వేరొకచో చేపలకై జనముచేయు
పక్షులతోడను, బ్రాహ్మణుల యవగాహన స్నానములతో నింకొక
స్థలమునను.

క్వచిల్లిలితకేరళీచిమరభంగి భంగాన్వితా ।
క్వచిత్కుసుమభాసూరై స్సరసవేతసైర్గుణితా ।

క్వచిద్వ్యవతివేణికా సదృశ నీ రసద్వేణికా ।

విలోచన మహూత్సవంచరికరీతినాగోతమీ ॥

120

తా॥ ఇంకొక్కచోట మళయాళాంగనల చికురములపగిదినున
చిన్నచిన్న తరంగములతోడను. వేరొకతావున పూచిన ప్రిబ్బచెట్లతో
డను, నింకొక్కతావున యావతుల జడవలె సన్నని జలపివాహము
తోడను.

క్వచి చృదుగుడు స్వనైదుర్జితతిరి దీగ భావతాం ।

ప్రదోషసమయాగ్తై స్సహృదగ్భైః శ్రీడతాం ।

విల్లాసిక తాతలేచటుల పొంయూనాంగణైః ।

అలంనయకౌతుకం దిశతి సంయుతా గోతమీ ॥

121

తా॥ నాయంకాలమున చెడుగుడుగుడనుచు విశాలములగు
నిసుకతిన్నెల్లై పగుగులిమచు స్నేహితులతో నాడుకొను పౌరబాలుర
గుంపులతోడను. వేసవిని గోతమి కిన్ని పడువుగా నుండును.

—♦ పునర్వసు మండపము. ♦—

పునర్వసు మహూత్సవే ప్రభుగ్నైత్యం మండపం ।

సదాశిశిరగోతమీ సవనపోత సంసేవితం ।

చక్రాస్తి కిల మండపో వరదయాఖ్య ధర్మాలయ ।

ప్రభంజనసుతాలయప్రవర మధ్యదేశేమహాన్ ॥

122

తా॥ వరదయ్యగారి సత్రిముసకును ప్రసన్నాంజనేయాలయ
ముసకును మధ్య పునర్వసు మండపమున్నది. స్వామియందు ప్రవేశించి
సపుడు చల్లని గోతమీ మారుతము సేవించును.

సమీరణమహానటో విమలగోతమీహారి స ।

త్పరదరమణిస్ఫుర ద్విపులరమ్య రంగస్థలే ।

తిరంగనినదచ్చలా ద్దధిగణేశతిశబ్దాన్వదణా ।

పునర్వసు మహాత్మాత్సవే రఘువతిం సదా సేవతే ॥

123

తా॥ గానుచుద్రోహభువు పునర్వసు మండపమున వేచేసిన
వ్వుడు గౌతమీ వావావామసి నింద్రసిలవిశా రంగస్థలమున వాయు
వను మహానటుడు తిరంగధ్వనులమిషిత దధిగణయను శబ్దముల బలు
కుచు నటించి న్వామసి నేమి చుచు నును.

పునర్వసుమహాత్మాత్సవేచలతి గౌతమీరోధసి ।

క్షితిప్రసవ లక్ష్మణార్థమకులోద్భవాచ్రస్ఫుర ।

న్మఖా బుకిణనామకౌబుజరసంసపీయస్యకం ।

సమీరణకిశోరక స్ఫుటయతి ద్విరేఘాయితం ॥

124

తా॥ గౌతమీతీరిమున పునర్వసు మండపమున మహాత్మాత్స
వము జరుగుచుండ సీతారామలక్ష్మణుల ముఖపద్మములనున్న స్వేదకణ
మకరందమును వానముజేసి సమీరికుమారుడు తన ద్విరేఘత్విమును
స్ఫుటపరచుచుండును

నరసింహనివాసభూధర । క్షితిజాజాని మహీధరాంతరే

ప్రహరస్తి సన్మద్ధజీవన । స్సతతం నాగర జీవనాశ్రయః ।

125

తా॥ నరసింహస్వామి గుట్టకును, రాములవారుండు గుట్టకును
నడుమ నొక భక్తునిచే ద్రవ్వరిపబడి యెన్నడును వట్టిపోక నాగరజీవ
నాధారమగు నొక బావి కలదు.

భద్రాద్రే శ్శిఖరాదుద్యోరచితా త్సౌహనమార్గాత్పునః ।

కూషః ప్రాచివిరాజితే మధురవాః పూరః పురాఖానితః ।

సీతారామ ఇతద్వహ్నామకలితే నాచార్యవర్యేణయో ।

ధర్మామైవజనైస్సదా తదుదకం సద్వీవధైర్నీయతే ॥

126

తా॥ భద్రాద్రిపైనుండి యుత్తరముగ దిగుటకు కట్టించిన సోపా
నములకు తూర్పున తియ్యని నీరుగల యొక బావి యున్నది. సీతారా

మాచాన్యులను నొక పురవాసి ధర్మాధమై యానూతిని చిరకాలము
క్రింద త్రవ్వించెను. దానినుండి కావల్లతో నీరు గొనిపోవుచుందురు.

—♦ తులసీవనము. ♦—

సీతాకాచన తత్సయః సతిదినం నీత్వాఘటేనస్వయం ।
శ్రీరామార్కన కారణాయ తులసీ సత్కాననం సించతి ।
శూద్రేనం తులసీదళాచ నపిధౌ నాహాయమాతస్త్వతీ ।
జానేయాస్యతి యజ్ఞ దాననిరతై ర్గమ్యంపదం శ్రీహరేః ॥ 127

తా॥ ఒక శూద్రవృద్ధ ప్రతిదినమునను నా నూతినీరు కడవతో
తెచ్చి యా యుత్తర నోపానములకు పడమటనున్న స్వామివారి తులసి
తోటనుబోసి పెంచును. ఇట్లు గాముల తులసీదళపూజలకు నాయము
జేయు వాడజాంగన యజ్ఞదానాదుల నాచరించినవారు బొందు శ్రీహరి
పదమును బొందుననుకొనెదను. దానిపేరు సీత.

తులసీవనపోషణేనసా । కిము నప్రాప్స్యతి వైష్ణవం పదం
గరుడోపల పూజనాద్యత । తులసీపూజ నమిష్యతే హరేః ॥ 128

తా॥ గరుడపచ్చలతో పూజించినదానికన్న తులసీపూజచే
శ్రీహరి యెక్కువ సంతసించును కాన నీవిధమున తులసీపూజలకు
నాయముజేయు నావృద్ధ వైకుంఠము నేలపోందదు ?

శుకపత్ర సమ్మానకాంతి మ । తులసీకానన దశానంశు యః ।
విదధాతీసజాతేపశ్యతి । హ్యసి ప్రతాప్వాయ కాననం జనః ॥ 129

తా॥ మఱియు శుకపత్రములవలె కన్నులపండువుగా నుండు
తులసీవన దశానముజేయువా డెన్నడును నరకములోనుండు అసివపత్ర
మును బూడడు గదా.

—♦ నూతన కళ్యాణ మండపము. ♦—

అస్తుతరస్మాందిశి భద్రవాదే । ఆర్ద్రాక్షతారోపణాదపోఽన్యః ।
యస్యాభిముఖ్యేచ కయమాన । స్తంభహ్యసేవాచితానుమాద్భిః॥ 130

తా॥ ఉత్తరదిశను చిన్న గుట్టపై నిరముల వాఁడొత్తతల
క్రొల మండపమున్నది దాని కెదురుగ కళ్యాణసమయమున పండిల్లు
వేయటకై కట్టించిన నాతని భయము లున్నఁ

భూమిజారామయోగి తానోపాసకః ।

నూతనే మండపే కుర్వతే యత్రః ।

రాజతే రాజతత్త్విష్యతి స్తంభవాన్ ।

మండపో నేత్రయోః ప్రేక్షకః । వాఙ్మఖః ॥

131

తా॥ సీతాగాముల యీ యక్షతారోపణ మండపము వెండి
వలెనుండు స్తంభములతో కూర్చును ఖముగ నుండును.

శ్రీకాయమానేభిముఖం నినిష్టాః । కళ్యాణ రామస్యగుణాన్ గృణంతి
ఆర్ద్రాక్షతారోపణదర్శనాయ । దేశాంతరాభ్యాగత భక్తసంఘాః॥ 132

తా॥ తలబ్రాల జూడచున్న నానాదేశములలోని భక్తులందరు
ను నీ మండపమున కెదురుగనున్న చలవపందిట గూర్చుండి కళ్యాణ
రాముల గుణముల గీర్తింతురు.

—♦ పెనుమాళ్లతోట. ♦—

తన్నాత్పాచి విరాజతే రఘుపతే రుద్యానరత్నం మహత్ ।
వాఙ్మేస్తంభచతుష్టయేన రచితోఽత్రాస్తేమహాన్ మండపః
అస్మిన్ పుష్పననే ప్రియానిహచరో రామోవిహృత్యేచ్ఛయా ।
పోస్మిల ద్భహు పుష్పగంధసహితం మందానిలంసేవతే ॥ 133

133

తా॥ ఈ కళ్యాణమండపమునకు తూర్పుగ కొంతదూరమున
శ్రీరామచంద్రాభిషేకపువారి యుద్యాన మున్నది. దానినడుమ నున్న

నాల్గుస్తంభాల మండపమున సీతాదాసులు వనవిహారముచేసి వచ్చి
కూర్చుండి మందమారుతమును సేవించుదురు.

ఆలవాలవలయైరలంకృతాః । మల్లికానుభలతోపవేష్టితాః
పుష్పవృక్షనిచయాన్ససేచితాః । వీక్ష్యత్ప్రప్తిమివానైతి రాఘవః॥ 134

తా॥ చక్కని వాదులుగల పుష్పవృక్షముల మల్లెలు మొదలగు
తీగలు చుట్టుకొనియుండును. ఎల్లపుడును తడుపబడి నవనవలాడు ఆచెట్ల
నెంతసేపుచూచినను రాముని తనవితీరదు.

ఘటీయక్రతోన్నీతం కలుషమమలంనాపి సలిలం ।
స్వయంపీత్యాయల్లాంగల తరుసయూహస్వశిరసా ।
సుధాతుల్యం తోయం ఘటసమఫలానాం సముదయే ।
దధానోతోకాధకం సుజనసమతాం చాత్రవహతి ॥

135

తా॥ అందలికొబ్బరిచెట్లు తాము మురికినీరోమంచినీరో మోట
తోలి పోయగా త్రాగి స్వల్పోపకారము నొందిన సుజనులవలె లోక
మునకు ఘనోపకారముచేయుటకై కడవలంత బొండ్లములతో నమ్మిత
తుల్యముగు నుదకమును ఎప్పుడు శిరమునబెట్టుకొని యుండును.

కుల్యాసుకేరళసతీ చకపాళిశుల్య ।
భంగం సదావహతియత్రజలం సలిలం ।
రమ్యాలవాలకలితా అభితోరసాలా ।
మల్లీలతా స్సరసకేసర సంగతాశ్చ ॥

136

తా॥ పిల్లకాలువలలో కేసరీచికుర తుల్యములగు చిన్న చిన్న
తరంగములతో నీరు పారుచుండును. తీయ్యమామిడిచెట్ల వాదులు బలు
సొంపుగ నుండును. మల్లెతీగ లక్కడి చక్కని పొగడల కెగబ్రోతును.

యస్యావృత్తిర్లసతి కంటకసంయుతాభిః ।
తస్మిన్విభిరాయసలతాభిరలంహిక్లృప్తా ।
యత్రాస్తిపోషిత సమస్తలతాసమూహాః ।
కూపః ప్రమోద జనకో జనలోచనానాం ॥

137

తా॥ ఆయుద్యానమునకు నన్నని యనుమతిగలతో నావ
రణము జేసిరి. అచ్చట నీ పూలచెట్లకు జీవవాధాను చూచకయు
కింపగు నొక బావి కలదు.

యస్మాత్కోకలవంశజాతవనితా దత్తం హి తాళీఫలం ।

శ్రీరామప్రభు రాదదే ప్రతిదినం భోగాయ తాళీవనం ।

తస్మాద్రామహితాయచే త్యధిగత ప్రజ్ఞావిశేషైవ ।

పుంభిః పుష్పవనే సనుంతరువరై స్తాళీవనం వర్ధంతే॥

138

తా॥ పోకల దమ్మక్క నివేదనచేసిన తాటిపండును శ్రీరామ
చంద్రు లారగించిరి గాన తాటితోట యాదేవునికిష్టమనుకొనికాబోలు
ఆయుద్యానమున నొకప్రక్క తాటితోటను బెంచిరి.

ఫలానితాళీ వనజాససీతా । రామప్రభోస్సంతు నవాభవంతు

భోగాయ తాళీదళసంచయస్తు । చైత్రేప్రవాసాధనతామువైతి॥ 139

తా॥ ఈ తాటిచెట్లపండ్లు రాములభోగమున కుపయోగించినను
లేకున్నను వానియొకలు మాత్రము చైత్రమాసమున చలవపండళ్ళ
కుపయోగపడుచున్నవి.

వత్రంవాపి సుమంథలం యదపివాతోయం యతాత్మాతుయః ।

భక్త్యా యచ్చక్షోమేఽన్తి తత్త్వియతరం నాస్మాత్సరం ప్రీతివం ।

ఇత్యాజ్ఞాం మనసాస్మరన్ సభగవాన్ స్వస్యైవజగ్రాహతత్ ।

తాళం మానమిహాన్యథాఽత్ర జగతామీశస్య కిం దులభం ॥ 140

తా॥ “వత్రంపుష్పం ఫలంతోయం యోమేభక్త్యాప్రయగ్భతి
అదహం భక్త్యవహృతమహ్నామి ప్రయతాత్మనః” వత్రమో పుష్పమో
ఫలమో లేక వట్టినీళ్ళో యెవడు భక్తితో నాకర్పణచేయునో దాని
నతిప్రీతితో దిందును అని తానే భగవంతుడనెను గాన భక్తితో దమ్మ
క్క యర్పించిన తాటిపండును స్వామి దినెనుగాని మూలగన్నామన
కేమిలేక తాటిపండు దినెను?

—♦ కచ్చేరీలు. ♦—

కళ్యాణమండప కు బేరదిశా ప్రదేశే ।

సంత్యాంగభూమిపతి కార్యగృహాణిభూయః ।

తత్రైవచ ప్రతినిధే ర్గృహమస్తిరాజ్యః ।

ఆరక్షకాధిపగృహ ప్రభృతీనిసంతతి ॥

141

తా॥ కళ్యాణమండపమున కుత్తరముగ నింగ్లిషువారి కచ్చేరీ
లన్నియు నున్నవి. రాజప్రతినిధిభవనమును పోలీసు సూపరింటెండెంట్
బంగాళాయన వాడైవుననే యున్నవి.

శ్రీమద్భద్రదాచలపుర బహిఃప్రాగ్దిశి భాజమానం ।

వైద్యాగారం లసతిసుభగం హ్యంగ్లభూపాలకస్య ।

యస్యప్రాంతేవసతి విపులవ్యంగ్ల విద్యాపరాణాం ।

విద్యాశాలా వివిధకులజైః పూరితాబాలబృందైః ॥

142

తా॥ భద్రదాచలమున తూర్పుదిశను ఆంగ్లేయ వైద్యశాలయు,
నన్నికులములవారును జదువుకొను నాంగ్లపాఠశాలయు గలవు.

విహారభవనం లసత్యవిరతం విహారాగతైః ।

పురేత్రపురవాసిభి ర్విపిధప్రకాపాతకైః ।

ప్రకీర్ణమపి కందుకప్రముఖసాధనైః ఫేలతాం ।

నృణాం లలితభాషిత ప్రహసితస్వనైః పూరితం ॥

143

తా॥ భద్రదాచలమునందలి విహారభవనమున (క్లబ్) నూరివారిందరు
సాయంకాలమునజేరి కొందరు నానావిధ ప్రతికలను జదువుదురు.
కొందరు బంటులు మొదలగు సాధనములతో నాటలాడుదురు.
మఱికొందరు చిత్రపిత్రకథలను హాస్యములను చెప్పుకొనుచు కొలా
హలము చేతురు.

వరేవరే విజయదశమో పర్వణిభాజమానే ।

రామసింహజనహితో జైత్రయాత్రాం విధాయ ।

యస్మిన్ వైద్యాలయవరిసరే రాజతే మండపోన్యః ।
సోయం వైద్యాలయ యమదిశి ప్రోన్నత స్తంభయుక్తః ॥

144

తా॥ ఏటేటను విజయదశమిపండుగకు రాముడు పారువేటకు
పోయి విజయంచేయు మండపము వైద్యాలయమునకును నాంగ్లపాఠ
శాలకును సమీపమున నున్నది.

—♦ వారాంగనలు. ♦—

కించానంగ ప్రబలజగతీరాజ్య సర్వస్వ భూతాః ।
వీక్షామాత్రాపహృత మదనా మోఘపుష్పేషు గర్వాః ।
వీధ్యాం వీధ్యాం నిగళితయువశ్రేష్ఠ మత్తేభసంఘాః ।
భద్రద్రాద్భ్రాత్యై నిగమతిలకే వారముఖ్యాశ్చరంతి ॥

145

తా॥ భద్రద్రాచలమున నన గర్వాజ్యసర్వస్వలై నయనప్రసార
మాత్రమున యువ మదగజముల సంకిల్లువేయు వారముఖ్యులు ప్రతివీధి
యందున దిరుగుదురు.

గమనేషు విశేషచాతురీం । గణికాశ్శిక్షితవత్స ఏవతాః ।
పురసంచరణేషు కాననా । ధిక్యతానాం మదదంతివర్గతః ।

146

తా॥ వనశాఖాధికారుల యేనుగు లూరదిరుగుచుండ జూచి
యూయూరిగణికలు నడకల చాతుర్యమును నేర్చుకొనియే గజగమన
లనబడుదురు.

భద్రద్రాచలే భాసురదృష్టిపాతై । వీధీషువీధీషు విలాసిసీనాం
పినాపరాధం బహుశోయువానః । సర్వేష్యహో శృభివితాభవంతి ॥ 147

తా॥ భద్రద్రాచలమున నిరపరాధులగు యువకులు ప్రతివీధియం
చును విలాసినుల యపాంగవీక్షణములను గొలుసులతో కట్టివేయబడు
చున్నారు.

భక్తైర్భద్రద్రాచలపురమభివ్యాప్య రమ్యానిబద్ధాః ।
సీతాభక్తునిర్ణవసనకృతే మండపాస్తతతత ॥

పాపేరామోదశసుదివనసేష్వేక మేకం స్వరూపం,
ధృత్వాసీతానుజ సహచరైర్యేషు లీలాస్తనోతి ॥

148

తా॥ అనేకులు భక్తులు భద్రాచలమున నన్నివైపులను నక్కడక్కడ మండపములగట్టించిరి. పుష్పమాసమున పదిదినములు స్వామి ఒక్కొక్క రూపముధరించి ఆ యా మండపములయందు వేంచేయును. అక్కడ హరికథాదులు ప్రతిదినమున జరుగును.

—♦ ఆవులు లేగలు. ♦—

నాతపీతః బద్ధవత్ససిచయా గత్వావనాయ్మాంజనా ।
ఆసాయం యవసాయగోపనివహ్నే గాటాడ్యగావోవనే ।
సాయం సంస్మృతేవత్సకా స్మృతపయఃపూరోధనస్సత్వరం ।
ధావంత్యః పుర బాహ్యావవకలీతాః ప్రత్యుద్గతైర్వత్సకైః ॥

149

తా॥ భద్రాచలమున నావులు లేగలు పాలుతాగిన పిమ్మట నడపికిబోయి మేల్చి కై గోపకులతో నచ్చటచ్చట సాయంకాలమువరకు ను దిరిగి ప్రొద్దుగ్రుంకువేళ లేగలు జ్ఞాపకమునకురాగా పొదుగులుచేపగా త్వరతో బరుగునవచ్చి యూరివెలుపలనే యెదురువచ్చిన లేగలతో గలిసికొనుచుండును.

సాయం భద్రాచలపరిసరే సంఘశో బాలవత్సాః ।
హా భారానైః ప్రతిపద సమాహూతగావశ్వరంతి ।
ఆపీనానాం పృథుతిరతీయాసా త్సుకాశ్చాపిగావః ।
మందం మందంచరితయవసాః కాననాచ్ఛక్రమంతే ॥

150

తా॥ మఱికొన్ని చిన్నలేగలు నూరివెలుపల కొంత ప్రొద్దుండ గనే గుంపులు గుంపులుగాచేరి అమ్మాయని యడుగడుగున కఱచుచు తిరుగుచుండును. కొన్ని యావులు మరులుగలిగినను పొదుగుల బరువు చేతను కడుపునిండ మేసియుండుటచేతను పరుగిడలేక మెల్లమెల్లగా నడచునుండి నడచివచ్చును.

శ్రుత్వావత్సర్వనిమగ్ధపయస్సావయుక్తోధసోలం ।
 ఊర్ధ్వభారాత్కథమపి వదాన్యాశునంచారయంత్యో ।
 వత్సాహూతిం దృతతరమమూః కుర్వతేహంరవేణ ।
 జ్ఞాత్వానూతుధ్వజానిమలమమీధాత్మీతుప్రారభంతే ॥

151

తా॥ మెల్లమెల్లగ నవివచ్చు సమయమున కొంతదూరమున నె
 లేగలపిఁజూచి విని బనువులగు పొదుగు నాలుగర నాయావులు బల
 వ తముగ నడుగుల త్వరగా నడుచు పొదుముని బనులుపలుకును దాని
 విని గుఱించి లేగలు తల్లులకెసల చె గలించును

దృష్ట్వామాత్మ సబ్దకర్ణం స్వరూప ।
 పూర్వోత్పాదఃకూలమ సంచాలయ తః ।
 శక్తిప్రదోక్షీరపానే ప్రవృత్తాః ।
 కేసాం సస్మ్యః ప్రీతయే బాలవత్సాః ॥

152

తా॥ అల్లు పో వెన్నుచే చెవులు నిక్కబట్టి తల్లులవంక
 జూచి యుత్సాహమినుమడింప బయలుబడి తోకలాడించుచు కుమికుమ్మి
 పాలుద్రావు నాచిన్న లేగల జూచుచ రికెవరి కానందము గలుగదు ?

—♦ బ డి పి ల్ల లు. ♦—

క్రీడాలోలాః కరతలగతైః పుస్తకైస్సస్పరంతః ।
 తాస్తాః క్రీడామనసిసిహితాః శ్లాఘయంతిస్వమిత్రైః ।
 ప్రాతర్గోష్ఠార రవిఘటనా ని స్సరద్వ్యాసంఘైః ।
 తుల్యం బాలాస్తవహరు పరమే పాతశాలాం త్యజంతి ॥

153

తా॥ సాయంకాలమున భద్రాచలపు బడిపిల్లలు చేతుల పుస్త
 కములబూని యాటలయందలి యుత్సాహముతో దమతమ మిత్రుల
 తోడ నాడబోవు నాటల శ్లాఘించి చెప్పుచు నుదయమున లేగల
 పోదల తలుపులుదెరువగనే బయలు వెడలు లేగలవలె నాత్రముతో
 బడినండి బయలు వెడలుదురు.

—♦ ప్రదోషములు ♦—

శర్వస్యదాచలపరిసరే సంగతానాం బహూనాం ।

గోవత్సానాం బహువిధరవైర్నోపశృంగ స్వవైశ్చ ।

సంధ్యాపూజాసమయ విచరద్భేరికాథాం వినాదైః ।

నీదానచ్చ ద్విజశిష్యతై స్సంకులాహి ప్రదోషాః ॥

154

తా॥ భద్రదాచలమున ప్రదోషములెల్లపుడు నూరిబైట కొని
కొనిన గోవత్సముల నానావిధరవములతోడను, సంధ్యాపూజాసమయ
మున మోగించు భేరికాథములతోడను, గూళ్ళ కుచేరు పత్తుల కిం
కలములతోడను సంకులములై ముండును.

సాయం సంధ్యాచరణమిషత స్సంఘశోభద్రశైలే ।

గోదావర్యాం జలవిహరణం కుర్వతే ప్రణిభాం ।

నైచ్చిత్రతపసి మహారక్రూర కాంతి ప్రతిష్ఠా ।

స్మిరాన్మక్రా బహిరుపగతాస్తిర మేవాశ్రయంతే ॥

155

తా॥ వేసవి భద్రదాచలపు ప్రివడింభకులు సంధ్యావందనమున
కని పోయి గోదావరలో నీరులాడుచుండును. ఇదియొక చిత్రము కాను.
ఎండ వేడికి కాగిపోయిననీట నిలువలేక మొసళ్లు మడుగులనుండి బయ
టికివచ్చి పడియుండి యెందరువచ్చి చూచినను కదలవు.

గ్రీష్మే భద్రదాచలపరిసరే శాతమీ నీరనుధ్యే ।

చిత్రం సద్మాన్యహరు పరమేష్యాశ్రయంతే వికాసం ।

యేషాం పాశ్వేక ఏఘటనభి రేవై త్యకంపం వహంతః ।

ద్వంద్వీభూతా శ్శరణవరణం కుర్వతే చక్రవాకాః ॥

156

తా॥ గ్రీష్మకాలమున భద్రదాచలమువద్ద గోదావరీప్రవాహమున
నొకచిత్రము జరుగును. ఆచిత్రమేమన :-ప్రాద్దుగ్గుంకువేళ పద్మములు
వికసించును. మఱియు వియోగభయమువలనగాబోలు వణకుచు జంట
లుగా చక్రవాకము లాపద్మముల శరణుజేరి యుండును. (స్నానము
జేయు స్త్రీల ముఖములును స్తనములు నిట్లు వర్ణింపబడినవి.)

సాయంకాలే పశుసముదయః పంక్తిశో నీరవానం ।
 గోదావర్యా మనుదినమలం సైకతేయూతికర్తుం ।
 మందమందం జలఘటధరామోషిత శృంకమంతే ।
 తీరాన్నీరా త్తపసిసేక తే చాదికాశుల్యకాంతౌ ॥

157

తా॥ భద్రదాచలమున వేసవిని ప్రొద్దుగుంకువేళల పశువులు
 నీనుదావుటకును నీళ్ళు తెచ్చుకొంటుటకు జలఘటధరలై పణతులును
 ఒడ్డునుండి వెన్నెలవలెనున్న యిసుకమీదుగా నీటివరకును నీటివద్దనుండి
 యొడ్డునకును కులుకుచు నడమీడ కన్నులపండువగును.

సర్వే భద్రదాచలపురజనా గ్రీష్మకాలేషుసాయం ।
 గోదావర్యాం జలవిహారణామౌషాతహమాః ప్రయాంతి ।
 తేనైవైతే విగతదురితాయేతు రామస్యభక్తాః ।
 నిత్యంస్నాత్వా దశరథసుతం కిం కృనన్ప్రేమానాః ॥

158

తా॥ వేసవిని భద్రదాచలవాసులందఱు సాయంకాలమున గోదా
 వరియందు జలవిహారణమువేసి పాతసముత్తో నిండ్లకేగుదురు. ఆ కార
 ణమున వారి పాపములు పరిహారమైపోవును. నిత్యమును స్నానముజేసి
 రామునిసేవించు భక్తులజెప్పనేల ?

తస్మాద్భద్రదాచలమితిపురం పర్వతశ్చాపిసుభ్రు ।
 క్షేత్రం తీర్థం జగతీవిదితం యత్స్మృత్యం పాపహరి ।
 ధన్యాసిత్వం చటులశఫరీ ప్రేక్షణేశ్చాభితాసి ।
 పూర్ణం భద్రదాచలపరిచయం ప్రాపితాచాసి మత్తః ॥

159

తా॥ కావున నోసుదతీ! భద్రదాచలమునది తీర్థమును క్షేత్ర
 మునై కాళీ గమా ప్రయాగాదులతో సమముగ బ్రసిద్ధిచెందినది. ఓ
 చంచలాక్షీ! జేజెప్పిన భద్రదాచల చరిత్ర నంతను విని ధన్యురాలవైతివి
 గదా !

వి

విచంపత్యా ప్రణయమధురం శాశితాపూర్వగాధా ।
 యుక్తం భద్రదాచలపురవరం నా ప్రహృష్టాననామ ।

పశ్యంతి సాదా ద్విజకులవరస్సపి విద్వాన్ ప్రహృష్టః ।
గంధాశ్లేషప్రహతవిరహాంతాంచకారాయతాక్షిం ॥

160

తా॥ ఇట్లు ప్రణయమధురముగ పతి పూర్వగాధలతో గూడ
భద్రాద్రిని దెలుప నాసతివిని సంతసమున పతి వ్వాదములబడి నమస్కరించెను. ఆ సరసుడును నామెకు విరహతాపమునయిత ముపశమిం
గ్రుచ్చి కౌగలించుకొనెను.

చేదాంతవంశ్య శ్రీరామశ్చేష విద్వన్మణే స్సతః ।
అస్థానవిద్వాన్ రామస్య చక్రే భద్రాద్రివర్ణనం ॥

161

తా॥ భద్రాచలరాముని యాస్థాన విద్వానుడును వేదాంతం
శేషవిద్వన్మణి సుశుండునగు శ్రీరాము డీభద్రాద్రివర్ణనమును రచించెను.

ఇతి శ్రీబ్రహ్మణ్యగణ్ధ నోర సుబ్రహ్మణ్య వ్యాకరణచార్య
శిష్య శ్రీరామకృష్ణ భద్రాచల వ్రావర్ణనం

